Коли сталася подія з голубом, яка зненацька перевернула його буття, Йонатану Ноелю було вже за п'ятдесят і він, прокручуючи в пам'яті принаймні двадцятирічний відтинок цілковитої відсутності будь-яких подій, жодним чином не міг розраховувати на те, що з ним може трапитися бодай щось суттєве, крім власної смерті. І це його цілком влаштовувало. Бо він не любив подій, а надто ненавидів такі, що порушували внутрішню рівновагу та руйнували загальний життєвий устрій.

Більшість таких подій залишилися, дякувати Богові, далеко позаду, у сивій давнині його дитинства та юності, подій, про які він найліпше взагалі ладен був не згадувати, а якщо й доводилося, то з величезною неохотою: про літній полудень у Шарентоні, десь у липні 1942-го, коли він повертався з риболовлі додому, – того дня була громовиця, а потім ще й дощ після тривалої спеки. Він зняв черевики й крокував босими ногами по теплому мокрому асфальту, чалапав по калюжах – несказанне задоволення… – отже, він повернувся додому з риболовлі, забіг на кухню з надією застати там матір біля плити, але матері там уже не було, залишився тільки її фартух, що висів на спинці стільця. "Матері немає, – сказав батько, – їй довелося кудись надовго поїхати". "Її забрали, – сказали сусіди, – спочатку її відвезли до Велодром д'Івер у, а потім до табору Дрансі, звідки всіх відправляють на Схід і звідки вже немає вороття". А Йонатан ніяк не міг збагнути цієї події, вона його зовсім збентежила, а кілька днів по тому зник і батько, і Йонатан разом з молодшою сестрою опинилися в потягові, який прямував на Південь, чужі чоловіки вели їх глупої ночі через якісь луки, тягнули просікою, потім знову посадили на потяг, що їхав на Південь, далеко, неймовірно далеко, і дядько, якого вони досі ніколи не бачили, зустрів їх у Кавальйоні і привіз на свою ферму поблизу поселення Пюже в долині Дюранс, де й переховував їх до закінчення війни. Потім вони повинні були працювати в полі.

На початку п ятдесятих, коли Йонатан уже почав отримувати задоволення від роботи в сільському господарстві, дядько поставив

вимогу, щоб він завербувався на службу до війська, і Йонатан покірно погодився аж на трирічний термін. Перший рік він був зайнятий виключно тим, що звикав до мінливостей казарменого життя. На другий рік його було відправлено до Індокитаю. Більшу частину третього року він провів у шпиталі з вогнепальним пораненням стопи та ноги, а також з амебною дизентерією. Коли весною 1945-го він повернувся до Пюже, його сестри там уже не було, вона буцімто виїхала до Канади. Дядько закомандував, щоб Йонатан невідкладно одружився, а саме з дівчиною на ймення Марі Бакуш із сусіднього селища Лорі, і Йонатан, який дівчину ніколи у вічі не бачив, слухняно зробив, як йому веліли, і зробив це навіть залюбки, бо він, хоч і мав лише приблизну уяву про шлюб, сподівався знайти в ньому нарешті той стан монотонного спокою й одноманітності, що був єдиним, чого він прагнув. Однак чотири місяці по тому Марі народила хлопчика і тієї ж таки осені втекла з Марселя з одним туніським торговцем овочами…

З усіх цих подій Йонатан Ноель зробив висновок, що людям довіри немає і що, тільки тримаючись від них подалі, можна жити спокійно. Ставши до того ж посміховиськом для цілого села, яке дошкуляло йому не так кпинами, як спричиненою ними загальною увагою, він уперше у своєму житті прийняв самостійне рішення: пішов до "Кредит Аґріколь", забрав свої заощадження, склав валізу й подався до Парижа.

Потім його двічі спіткала справжня удача. Він знайшов роботу охоронця банку на вулиці де Севр і знайшов притулок, так звану chambre de bonne[1] на шостому поверсі будинку на вулиці де ля Плянш. Потрапити до кімнати можна було задвірком, вузькими сходами для постачальників та тісним коридором, що убого освітлювався одним вікном. Два десятки кімнаток із сірими пронумерованими дверима розташувалися уздовж цього коридору, а в самісінькому кінці знаходився номер 24, кімната Йонатана. Він наміряв три метри сорок сантиметрів у довжину, два метри двадцять сантиметрів у ширину та два метри п'ятдесят сантиметрів у висоту, а єдиними зручностями були ліжко, стіл, стілець, світильник, гачок для одягу – і більше нічого. Лише у шістдесятих роках електропроводку підсилили таким чином, щоб

можна було вмикати електричну плитку та електрокамін, провели водогін, а кімнати обладнали умивальниками та бойлерами. А до того часу всі мешканці мансардного поверху, якщо всупереч забороні не користувалися спиртівками, вживали холодну їжу, спали в холодних кімнатах, прали свої шкарпетки, мили посуд та вмивалися холодною водою у єдиному вмивальнику в коридорі, поруч з дверима спільного туалету.

Усе це не обходило Йонатана. Він прагнув не зручностей, а надійного притулку, який належав би йому і лише йому, який захищав би його від неприємних життєвих несподіванок і звідки його ніхто не міг би вигнати. Ще коли він уперше переступив поріг кімнати номер 24, то відразу зрозумів: це воно, це те, чого ти завжди хотів, тут ти залишишся. (Так нібито буває з деякими чоловіками у випадках так званого кохання з першого погляду, коли вони раптом розуміють, що жінка, яку вони досі ніколи не бачили, є жінкою їхнього життя, яка належатиме їм і з якою вони залишаться до кінця своїх днів.)

Йонатан Ноель винаймав цю кімнату за п'ять тисяч старих франків на місяць, ходив звідтіля щоранку на вулицю де Севр, що знаходилася неподалік, на роботу, повертався вечорами з хлібом, ковбасою, яблуками та сиром, їв, спав і був щасливий. У неділю він взагалі не виходив з дому, а прибирав у кімнаті, застеляв своє ліжко свіжими простирадлами. Так він і жив у спокої та достатку, з року в рік, з десятиріччя в десятиріччя.

Певні зовнішні речі, такі як орендна плата та самі орендарі, зазнавали протягом цього часу змін. У п'ятдесятих роках в інших кімнатах мешкало ще багато покоївок, молодих подружніх пар та кілька пенсіонерів. Пізніше можна було побачити, як заселяються або виселяються іспанці, португальці, африканці. З кінця шістдесятих переважали студенти. Зрештою навіть не всі двадцять чотири кімнати мали попит. Чимало з них простоювали порожніми або слугували господарям, які займали помешкання на нижніх поверхах, коморами або використовувалися час від часу як кімнати для гостей. Йонатанів номер

24 перетворився з часом на порівняно комфортабельне житло. Він придбав собі нове ліжко, вбудував шафу, покрив сірим килимом сім з половиною квадратних метрів підлоги, куточок з умивальником та плиткою оббив красивими червоними шпалерами. Він мав радіоприймач, телевізор та праску. Свої продукти харчування він більше не вивішував, як раніше, у торбинці за вікно, а зберігав їх у маленькому холодильничку під раковиною умивальника, так що навіть найспекотнішого літа масло в нього не розтавало, а шинка не висихала. Над ліжком він прикріпив полицю, на якій стояло не менше сімнадцяти книг, а саме: тритомний медичний кишеньковий довідник, кілька красивих альбомів про кроманьйонців, ливарну техніку бронзового періоду, Стародавній Єгипет, етрусків та Французьку революцію, книга про вітрильники, ще одна – про прапори, одна – про тваринний світ тропіків, два романи Александра Дюма-батька, мемуари Сен-Сімона, кухарська книга приготування перших і других страв одночасно, "Маленький Ларусс" та "Збірка статей для охоронного персоналу з особливим урахуванням розпоряджень щодо застосування службової зброї". Під ліжком зберігався десяток пляшок червоного вина, серед них одна Chateau Cheval Blanc grand cru classe, яку він тримав до дня свого виходу на пенсію в 1998 році. Чудернацька система електричних ламп дбала про те, аби Йонатан у трьох різних місцях своєї кімнати – а саме у головах та в ногах свого ліжка, а також за столиком – міг сидіти й читати газету так, щоб світло не засліплювало його, а також щоб на газету не падала тінь. Через численні покупки кімната стала, звичайно, ще меншою, розростаючись поступово всередину, наче мушля, у якій зав'язалося забагато перлин, і була схожа зі всіма своїми різноманітними хитромудрими інсталяціями швидше на корабельну каюту чи купе класу "люкс" спального вагона, ніж на звичайну chambre de bonne. Проте вона зберегла протягом тридцяти років свою основну рису: вона була й залишалася надалі для Йонатана надійним острівцем у ненадійному світі, залишалася його твердою опорою, його прихистком, його коханою, так, саме коханою, бо вона ніжно обіймала його, його маленька кімната, коли він вечорами повертався додому, гріла його і захищала, живила його тіло і душу, була з ним завжди, коли він її потребував, і ніколи його не залишала. Вона насправді була тим єдиним, що в його житті

виявилося надійним. Тому йому ніколи не спадало на думку з нею розлучитися, навіть зараз, коли йому було вже за п'ятдесят і час від часу доводилося докладати зусиль, щоб долати на шляху до неї так багато сходинок, тим паче що його оклад міг би йому дозволити винаймати справжні апартаменти з кухнею, туалетом та лазничкою. Він залишався вірним своїй коханій і навіть мав на думці ще тісніше прив'язати її до себе. Він хотів зробити їх зв'язок непорушним на всі часи, купивши її. Він навіть уклав договір з її власницею, мадам Лассаль. Вона мала коштувати п'ятдесят п'ять тисяч нових франків. Сорок сім тисяч він уже сплатив. Останні вісім тисяч франків припадали на кінець року. І тоді вона остаточно стане його й ніщо на світі не зможе їх розлучити – його, Йонатана, та його кохану кімнату, доки смерть не розлучить їх.

Саме таким був стан речей, коли в серпні 1984-го, одного п'ятничного ранку, сталася пригода з голубом.

* * *

Йонатан саме піднявся з ліжка. Він вступив у пантофлі, накинув банний халат, щоб, як завжди, перед голінням відвідати туалет. Перш ніж відчинити двері, він притулив вухо до дверної шпарини й прислухався, чи нікого немає в коридорі. Він не любив здибуватися із сусідами, до того ж уранці, в піжамі й банному халаті, і вже аж ніяк не по дорозі до вбиральні. Застати туалет зайнятим було б йому досить неприємно; одна лише думка про зустріч перед туалетом з іншим квартирантом була нестерпно гидкою. Таке трапилося з ним один-однісінький раз, влітку 1959-го, двадцять п'ять років тому, і він досі здригався, згадуючи про це. Цей одночасний страх бути кимось поміченим, одночасна втрата анонімності наміру, який конче вимагає анонімності, одночасне відсахування і повторне намагання пройти вперед, одночасне белькотіння люб'язностей: будь ласка, я після вас, та ні, прошу, месьє, я за вами, я зовсім не поспішаю, ні, спочатку ви, я наполягаю – і все це у піжамі! Ні, він нізащо не хотів пережити подібне, і завдяки профілактичному прослуховуванню таке з ним більше не повторювалося. Нашорошивши вуха, він визирнув крізь двері в коридор.

Він знав кожен звук на поверсі. Він міг розпізнати кожен хрускіт, кожне клацання, кожне дзюркотіння чи шелестіння, ба навіть тишу. І зараз, усього на кілька секунд притуливши вухо до дверей, він знав напевне, що в коридорі не було жодної душі, що туалет був вільний, що все ще спало. Лівою рукою він повернув кнопку автоматичного замка, правою натиснув клямку, засувка подалася назад, спричинивши легенький поштовх, і двері розчинилися.

Він саме зібрався переступити поріг, навіть підняв ногу – ліву, яка ось-ось мала зробити крок, – коли раптом побачив його. Він сидів перед його дверима, на відстані, меншій ніж двадцять сантиметрів від порога, у блідому відблиску ранкового світла, що пробивалося через вікно. Він спирався червоними пазуристими лапами на криваво-червоні кахлі коридору, у гладенькому свинцево-сірому оперенні: голуб.

Схиливши голову, він позирав на Йонатана своїм лівим оком. Це око – маленька кругла пластинка, коричнева з чорним осередком, – мало страхітливий вигляд. Воно трималося на пір'ї голови, наче пришитий ґудзик, без вій, без брів, зовсім голе, безсоромно спрямоване назовні й жахливо відкрите; та одночасно в цьому оці було якесь стримане лукавство; і разом з тим воно здавалося не відвертим, не лукавим, а якимось зовсім неживим, ніби лінза в камері, яка поглинає всеньке зовнішнє світло, нічогісінько не випромінюючи назад. Жодного блиску, жодного промінчика не було в цьому оці, жодної живої іскорки. Це було око без погляду. І воно зирило на Йонатана.

Він був наляканий до смерті – так би він описав ту мить пізніше, але це було не зовсім вірно, бо переляк настав трохи згодом. Він швидше був смертельно вражений.

Мабуть, протягом п'яти, а може, десяти секунд – йому це видалося вічністю – він закляк на порозі своєї кімнати, вчепившись за ручку дверей і піднявши ногу для виходу, не в змозі зрушити з місця. Тоді відбувся ледве помітний порух. Чи то голуб переступив з ноги на ногу, чи просто трохи настовбурчив пір'я – у будь-якому разі його тіло

здригнулося й одночасно дві повіки зімкнулися на його оці, одна знизу, а друга зверху, навіть не те щоб повіки, а такі собі гумоподібні заслінки, що проковтнули око, наче губи, що з'явилися нізвідки. На якусь мить воно зникло. І тільки тепер Йонатан перелякався, від справжнього жаху йому волосся стало дибки. Одним махом він заскочив до кімнати і, перш ніж око голуба розплющилося, встиг зачинити двері. Повернувши автоматичний замок, він зробив три кроки до ліжка, обережно сів, тремтячи всім тілом, серце його несамовито калатало. Чоло було холодне мов лід, і він відчув, як на потилиці й уздовж хребта виступив піт.

Першим спало на думку, що в нього починається інфаркт, чи серцевий напад, чи, принаймні, судинний колапс. "Твій вік саме пасує для таких речей, – думав він, – після п'ятдесяти досить найнікчемнішої нагоди для такої біди". І він боком звалився на ліжко, натягнув ковдру на плечі, що їх морозило, і почав чекати на судомний біль, на кольки у грудях та плечах (якось він читав у своєму медичному довіднику, що саме це є безпомилковими симптомами інфаркту) або ж на поступове згасання свідомості. Проте нічого такого не сталося. Серцебиття вгамувалося, кров у голові та кінцівках знову рухалася рівномірно, а притаманні інфарктові прояви паралічу не наставали. Йонатан зміг поворушити пальцями рук і ніг, скривити кілька гримас на обличчі; це означало, що з органічної і неврологічної точок зору все було більш-менш у порядку.

Замість того в мозку вирувала безладна маса абсолютно некерованих страхітливих думок, ніби зграя чорних круків, голова тріщала від паніки та криків. "Тобі кінець! – каркало щось. – Ти старий, і тобі кінець, якщо вже голуб перелякав тебе на смерть, звичайнісінький голуб загнав тебе назад до кімнати, здолав тебе, взяв у полон. Ти помреш, Йонатане, ти помреш, якщо не зараз, то незабаром, а твоє життя було неправильним, ти змарнував його, бо навіть голубові під силу підірвати його, ти мав би його вбити, але ти не можеш його вбити, ти навіть мухи не здатний скривдити, хоча муху все-таки зміг би, хіба що муху, чи комара, чи маленького жучка, але ніколи теплокровне

створіння, теплокровну півкілограмову істоту, як голуб, ти скоріше підстрелив би людину, піф-паф, це робиться швидко, в результаті – лише маленький отвір, розміром вісім міліметрів, усе чисто й дозволено, параграф один "Службового розпорядження для озброєного охоронного персоналу", таке навіть вимагається, ніхто не має права тобі дорікнути, якщо ти застрелиш людину, навпаки… але голуба? Як це можна застрелити голуба? Він тріпотить, голуб, легко можна промахнутися, це хуліганство – стріляти у голуба, це заборонено, це приведе до вилучення службової зброї, до втрати місця роботи, ти можеш потрапити до в'язниці, вистріливши в голуба. Ні, ти не можеш його вбити, але жити, жити з ним ти так само не можеш, ніколи; в одному будинку, де живе голуб, людина більше жити не може. Голуб – це втілення хаосу та анархії, голуб, що безладно ширяє туди-сюди, впивається кігтями і клює тебе в очі, голуб, який постійно розносить сміття та розтрушує згубні бактерії та віруси менінгіту, та ще й не один, голуб, він приваблює інших голубів, вони паруються й розмножуються блискавично швидко; тебе окупує ціла армія голубів, ти не зможеш вийти з кімнати, помреш з голоду, задихнешся від власних екскрементів, муситимеш викинутися з вікна і лежати розпластаним на тротуарі; ні, ти занадто боягузливий, ти сидітимеш у замкненій кімнаті й кликатимеш на допомогу пожежників, щоб приїхали з драбинами і врятували тебе від голуба – від голуба! – ти станеш посміховиськом цілого будинку, посміховиськом цілого кварталу. "Ось погляньте, месьє Ноель! – кричатимуть люди, тикаючи на тебе пальцями: – Подивіться, месьє Ноель просить врятувати його від голуба!", і тебе направлять до психіатричної лікарні: ох, Йонатане, Йонатане, твоє становище безнадійне, ти пропав, Йонатане!"

Ось так кричало й хрипіло в його голові, і Йонатан був настільки розгублений і збентежений, що вчинив щось таке, чого не робив з раннього дитинства, а саме, склавши у своєму нещасті руки для молитви: "Ой Боже ж мій, Боже", почав молитися: "Чому ти мене залишив? За що ти мене так караєш? Отче наш, що ти єси на небесах, врятуй мене від цього голуба. Амінь!" Це, як ми бачимо, не зовсім молитва, а радше зліплене з уламків пам'яті його рудиментарного

релігійного виховання белькотіння, що виривалося з нього. Однак це теж допомогло, тому що вимагало певної розумової концентрації, прогнавши таким чином плутанину думок. Інша річ допомогла йому ще дужче. Ледве він встиг доказати молитву, як відчув таку нагальну потребу помочитися, що міг осквернити ліжко, на якому лежав, свою гарну перину і навіть красивий сірий килим, якщо йому не вдасться протягом кількох наступних секунд здійснити полегшення деінде.

Це остаточно повернуло його до тями. Охаючи, він встав, кинув розпачливий погляд на двері… – ні, він не зміг би вийти через ці двері, навіть якби проклятого птаха там не було, він не витримає до туалету, – ступив до умивальника, розстебнув купальний халат, спустив піжамні штани, відкрутив кран і помочився в раковину.

Він ніколи раніше не робив такого. Жахом була одна лише думка – взяти й попісяти в гарну, біленьку, до блиску начищену раковину, яка служила йому для догляду за тілом та для миття посуду! Він ніколи не міг би подумати, що зможе так низько опуститися, що він коли-небудь буде здатним на таке блюзнірство. І зараз, коли він спостерігав, як вільно й нестримно текла його сеча і, змішуючись з водою, зникала в отворі зливу, коли він відчував колосальне полегшення в нижній частині живота, у нього на очах виступили сльози, так йому стало соромно. Коли справа була завершена, він дав воді ще якийсь час текти, після чого ґрунтовно почистив раковину спеціальним порошком, щоб видалити найменші сліди вчиненого неподобства. "Один раз не рахується, – мимрив він сам собі, ніби вибачався перед раковиною, кімнатою чи самим собою, – один раз не рахується, це було виняткове скрутне становище, такого, звичайно, ніколи більше не буде…"

Він трохи заспокоївся. Витирання, прибирання пляшки із засобом для чищення, викручування ганчірки – такі звичні, часто повторювані дії – повернули його у прагматичне русло. Він поглянув на годинник. Було саме чверть по сьомій. Як правило, чверть по сьомій він був уже поголений і застеляв ліжко. Проте відставання було не критичним, він зможе все надолужити, у крайньому разі – відмовиться від сніданку.

Якщо не снідатиме, порахував він, то навіть випередить свій звичний розпорядок на сім хвилин. Важливо, щоб він не пізніше ніж о восьмій годині п'ять хвилин вийшов з кімнати, бо чверть по восьмій він мав бути в банку. Щоправда, він ще не знав, як йому це здійснити, хоч і мав у запасі ще три чверті години. Це чимало. Сорок п'ять хвилин – це багато часу, особливо коли тобі щойно довелося зазирнути у вічі смерті й ледве уникнути інфаркту. Цього часу було б удвічі більше, якби ти не стояв під вимушеним тиском переповненого міхура. Отож він вирішив виконувати свої звичні ранкові дії так, наче нічого не трапилося. Напустивши в раковину гарячої води, він почав голитися.

Під час гоління він ґрунтовно розмірковував. "Йонатане Ноель, – звернувся він до себе, – протягом двох років ти був солдатом в Індокитаї і там долав численні скрутні ситуації. Якщо ти збереш докупи всю свою мужність і все своє почуття гумору, якщо ти відповідно зосередишся і тобі пощастить, то вихід з кімнати тобі може вдатися. Але що, коли він таки вдасться? Що, коли ти насправді пройдеш повз жахливу тварину до дверей, неушкодженим дістанешся до сходового майданчика і потрапиш у безпечне місце? Ти зможеш піти на роботу, щасливо пережити день. Але що ти робитимеш потім? Куди підеш сьогодні ввечері? Де проведеш ніч?" Бо він ясно усвідомлював, що, втікши від голуба один раз, він не хотів зустрічатися з ним удруге, він за жодних обставин не міг жити з цим голубом під одним дахом, жодного дня, жодної ночі, жодної години. Отже, він мав бути готовим провести цю, а можливо, й кілька наступних ночей у пансіоні. Це означало, що йому необхідно взяти з собою приладдя для гоління, зубну щітку та білизну на зміну. Крім того, йому знадобиться його чекова, а про всяк випадок і ощадна книжка. Він мав на поточному рахунку тисячу двісті франків. Цього має вистачити на два тижні, якщо він знайде дешевий готель. Якщо ж голуб і далі блокуватиме його кімнату, йому доведеться звернутися до заощаджень. На ощадному рахунку лежало шість тисяч франків – ціла купа грошей. На них він міг би місяцями жити в готелі. Крім того, він же отримував свій оклад – три тисячі сімсот франків чистими на місяць. З іншого боку, він мусив до кінця року виплатити вісім тисяч франків мадам Лассаль, останню частку за кімнату. За свою

кімнату. За кімнату, в якій він більше не буде мешкати. Як же йому пояснити мадам Лассаль прохання про відстрочку останнього платежу? Він же не скаже їй: "Мадам, я не можу сплатити вам останні вісім тисяч франків, бо я вже кілька місяців поспіль живу в готелі, оскільки кімната, яку я хочу у вас купити, заблокована голубом"? – Такого ж він їй сказати не може... І тут він згадав, що має ще п'ять золотих монет, п'ять "наполеонів", кожен з яких запросто коштуватиме шістсот франків, він купив їх у 1958-му під час Алжирської війни, зі страху перед інфляцією. Хоч би не забути взяти з собою ці п'ять "наполеонів"... І ще в нього був вузенький золотий браслет, від матері. І радіоприймач. І фешенебельна посріблена кулькова ручка – такі ручки отримали до Різдва всі співробітники банку. Якщо продати всі ці скарби, то він зміг би, за умов надзвичайної заощадливості, мешкати в готелі до кінця року та ще й виплатити мадам Лассаль вісім тисяч франків. А з першого січня становище покращиться, бо тоді він буде вже власником кімнати й не муситиме платити за оренду. А голуб зиму, може, й не переживе. Як довго живе голуб? Два роки, три роки, десять років? А якщо це був старий голуб? Може, він помре через тиждень? Може, він помре ще сьогодні. Може, він взагалі прийшов сюди, щоб померти...

Він закінчив гоління, випустив воду з раковини, сполоснув її, знову наповнив, помив верхню частину тіла та ноги, почистив зуби, знову випустив воду з раковини і витер її начисто ганчіркою. Потім застелив ліжко.

Під шафою в нього стояла стара картонна валіза, в якій він зберігав свою брудну білизну, щоб раз на місяць відносити її до пральні. Він витягнув її, випорожнив і поставив на ліжко. Це була та сама валіза, з якою він у 1942-му їхав з Шарентона до Кавальйона, та сама, з якою він у 1954-му прибув до Парижа. Коли він поглянув зараз на цю стару валізу, що стояла на його ліжку, і почав наповнювати її не брудною, а чистою білизною, парою черевиків, предметами туалету, праскою, чековою книжкою та коштовностями – як для далекої мандрівки, – йому на очі знову навернулися сльози, але на цей раз не від сорому, а з

тихого розпачу. Він почував себе так, ніби повернувся на тридцять років назад, ніби втратив тридцять років свого життя.

Коли він закінчив складати, була за чверть восьма. Він одягнувся, спочатку в звичайну уніформу: сірі штани, синю сорочку, шкіряний піджак, шкіряну портупею з кобурою для пістолета, сірий службовий кашкет. Потім він озброївся для зустрічі з голубом. Найбільшу огиду викликала в нього думка про те, що той міг би до нього якось доторкнутися, як-от: клюнути в гомілку, або, злетівши, зачепити крилами його руки чи потилицю, або, ще гірше, приземлитися на нього своїми кігтистими лапами. Тому він взув не легкі черевики, а грубі високі шкіряні чоботи з натуральним ягнячим хутром усередині, які використовував хіба що в січні чи лютому, вбрався в зимове пальто, застебнув його з верху до низу, навколо шиї намотав вовняний шарф аж до підборіддя, а руки захистив шкіряними рукавицями з підкладкою. У праву руку він взяв парасолю. Ось у такому спорядженні він стояв за сім хвилин до восьмої напоготові, щоб наважитися вистрибнути зі своєї кімнати.

Знявши кашкета, він притулив вухо до дверей. Нічого не було чути. Він знову надягнув картуза, міцно натягнув його на чоло, взяв валізу й поставив її біля дверей напоготові. Щоб звільнити праву руку, він почепив парасолю на зап'ясток, взявся правицею за дверну ручку, лівою натиснув кнопку автоматичного замка, відсунув засув і прочинив двері. Визирнув у коридор.

Голуба перед дверима вже не було. На кахлі, де він сидів, залишилися лише смарагдово-зелені клякси розміром з п'ятифранкову монету та малесенька біла пір'їнка, яка тремтіла на протязі, що йшов від дверної щілини. Йонатан здригнувся від огиди. Найліпше він відразу зачинив би двері. Його інстинктивна вдача хотіла відсахнутися назад, до надійної кімнати, геть від жахіття по той бік дверей. Але тут він помітив, що там була не лише одна клякса, а багато клякс. Цілий шматок коридору, куди сягало його око, був заляпаний цими смарагдово-зеленими, волого-блискучими кляксами. Проте сталося щось дивне:

велика кількість гидоти не те щоб збільшила Йонатанове почуття відрази, а, навпаки, посилила його волю до опору: від тієї єдиної клякси і від тієї єдиної пір'їнки він напевно відсахнувся б, зачинив би двері назавжди. Та оскільки толуб загидив чи не всенький прохід – ця універсальність ненависного феномена мобілізувала його хоробрість. Він відчинив двері повністю.

І тут він побачив голуба. Він сидів праворуч на відстані півметра, в самісінькому кінці коридору, в куточку. Туди падало так мало світла, що Йонатан, кинувши лише короткий погляд у його бік, не розгледів, спав він чи ні, було його око відкрите чи закрите. Та він і не хотів цього знати. Він взагалі ладен був би його не бачити. У книзі про тропічний світ він якось читав, що певні тварини, насамперед орангутанги, нападають на людей лише тоді, коли ті дивляться їм у вічі; якщо ж не звертати на них уваги, то й вони залишать тебе у спокої. Може, це так само стосується й голубів. У будь-якому разі, Йонатан вирішив удавати, ніби голуба більше не існує, принаймні, більше на нього не дивитися.

Він повільно витягнув валізу в коридор, дуже повільно й обережно пробрався між зеленими плямами. Потім розкрив парасолю, тримаючи її лівою рукою перед грудьми та обличчям, наче щит, ступив у коридор, продовжуючи слідкувати за кляксами, зачинив за собою двері. Наперекір усім намірам діяти так, наче нічого не сталося, він знову відчув страх, серце гупало аж під горлом; і коли він не одразу зумів одягненими в рукавиці пальцями вийняти ключ із кишені, то почав від нервового напруження тремтіти, внаслідок чого ледве не вислизнула парасоля; і доки він, ухопивши парасолю правою рукою, намагався затиснути її між плечем та щокою, ключ таки справді впав на підлогу, майже посередині однієї з клякс. Він мусив нагнутися, щоб його підняти; і коли він його нарешті міцно затиснув, то від хвилювання тричі помилявся, доки встромив його в замковий отвір і двічі провернув. У цю мить йому здалося, наче він почув за спиною якесь хвилювання… чи, може, сам просто зачепив парасолею стіну?.. Та ось він почув його знову, однозначно, коротке, сухе биття крил, і його охопила паніка. Висмикнувши ключа з отвору, вхопивши валізу, він кинувся тікати.

Розкрита парасоля шкрябала стіну, валіза грюкала об двері інших кімнат, посеред проходу стояли стулки відчиненого вікна, він протиснувся повз них, тягнучи за собою парасолю, так сильно і незграбно, що розлізлася крамна оббивка, на що він не звернув уваги, йому було все байдуже, аби тільки швидше, швидше, швидше втекти звідси геть.

Лише досягнувши сходового майданчика, він на мить спинився, щоб скласти остогидлу парасолю, й озирнувся: світлі промені ранкового сонця падали через вікно й виокремлювали гостро окреслений прямокутник світла із сутінків коридору. Крізь них нічого не було видно, і тільки примруживши очі, напружено вдивляючись, Йонатан побачив, як там, геть позаду, голуб відірвався від темного закутка, зробив кілька швидких, хитливих рухів уперед, після чого приземлився знову, безпосередньо перед дверима його кімнати.

З огидою він одвернувся і почав спускатися сходами. В цю мить він був переконаний, що ніколи не зможе сюди повернутися.

* * *

Від сходинки до сходинки він заспокоївся. На сходовому майданчику другого поверху його кинуло в жар, коли йому раптом спало на думку, що він усе ще одягнений у зимове пальто, шарф та взутий у хутряні чоботи. Будь-якої миті з дверей, що виходили з квартир господарів сюди на задвірок, може вийти покоївка, прямуючи на закупи, або месьє Ріго – виставити порожні пляшки з-під вина, чи навіть сама мадам Лассаль, байдуже, з якої причини – вона встає рано, мадам Лассаль, вона й зараз була вже на ногах, проникливий аромат її кави було чути на сходах, – отже, мадам Лассаль може відчинити двері своєї кухні, а тут перед нею стоїть він, Йонатан, при яскравому серпневому сонці в найхимернішому зимовому спорядженні – вона не зможе просто так не звернути уваги на таку незручність, йому доведеться щось пояснювати, але як? Придумати якусь побреханьку, але яку? Для такого зовнішнього вигляду не було

переконливого пояснення. Можна було тільки подумати, що він збожеволів. Напевно, він збожеволів.

Він поставив валізу, дістав з неї пару черевиків і стрімко зняв рукавиці, пальто, шарф та чоботи; вступивши в черевики, він запхав до валізи шарф, рукавиці й чоботи, а пальто підхопив на руку. Таким чином, як йому здавалося, його існування було перед кожним знову виправдане. У будь-якому разі він зможе стверджувати, що несе здавати свою білизну до пральні, а пальто – до хімчистки. З помітним полегшенням він продовжив своє сходження.

У дворі він наштовхнувся на консьєржку, яка саме завозила на тачечці з вулиці бачки для сміття. Відчувши, що його впіймали, він аж заспотикався. Він не міг повернутися в темряву під'їзду, вона його вже помітила, отже, мусив іти далі.

– Здрастуйте, месьє Ноель, – сказала вона, коли він проходив повз неї навмисне бадьорим кроком.

– Доброго дня, мадам Рокар, – пробубонів він.

Вони ніколи не розмовляли одне з одним. Протягом десяти років – відколи вона з'явилася в будинку, – він ніколи не сказав їй більше аніж "добридень, мадам", "доброго вечора, мадам" та "дякую, мадам", коли вона вручала йому кореспонденцію.

Не те щоб він щось мав проти неї. Вона не була неприємною особою. Вона нічим не відрізнялася від своїх попередниць. Вона була як усі консьєржки: невизначеного віку, між під п'ятдесят та під сімдесят; вона, як усі консьєржки, ходила перевальцем, мала повнувату фігуру, блідий колір обличчя та затхлий запах. Коли вона не возилася з бачками для сміття, не прибирала поріг або не справляла хутенько покупок, то сиділа при неоновому світлі у своїй маленькій комірчині, що в проході між вулицею та двором, мала ввімкнений телевізор, шила, прасувала,

готувала їжу та впивалася дешевим червоним вином або вермутом, точнісінько як будь-яка інша консьєржка. Ні, він справді нічого не мав проти неї. Але він мав щось проти консьєржок взагалі, бо консьєржки були тими людьми, хто за своєю професією постійно стежить за іншими людьми. А особливо мадам Рокар була тією, хто постійно спостерігав саме за ним, Йонатаном. Було абсолютно неможливо пройти повз мадам Рокар так, щоб вона найкоротшим, майже невидимим поглядом тебе не зафіксувала. Навіть коли вона, сидячи на стільці у своїй комірчині, засинала – що траплялося в основному раннього надвечір'я та після вечері, – досить було найтихішого рипіння вхідних дверей, щоб вона на кілька секунд прокинулася й зафіксувала перехожого. Жодна людина у світі не звертала так часто та ще й такої пильної уваги на Йонатана, як мадам Рокар. Друзів у нього не було. У банку він належав, так би мовити, до майна. Клієнти сприймали його як аксесуар, а не як особу. В супермаркеті, на вулиці, в автобусі (та й коли там він їздить автобусом!) його анонімність забезпечувалася масою інших людей. Одна-єдина мадам Рокар знала й упізнавала його щодня, даруючи йому щонайменше двічі на день свою безсоромну увагу. При цьому вона могла видобувати таку інтимну інформацію про його спосіб життя, як, приміром, у що він був одягнений; скільки разів на тиждень він міняв свою сорочку; чи помив він голову; що він ніс із собою на вечерю; чи отримував він пошту й від кого.

І хоч Йонатан, так би мовити, справді нічого не мав особисто проти мадам Рокар і хоч дуже добре знав, що її нескромні погляди є результатом не її цікавості, а професійного почуття відповідальності, він все рівно сприймав ці погляди неначе тихі докори, і щоразу, коли проходив повз мадам Рокар – навіть стільки років поспіль, – у ньому закипала коротка, гаряча хвиля обурення: і чому, в біса, вона знову на мене витріщилася? Чому вона знову мене контролює? Чому вона не дає мені можливості, зрештою, залишитися недоторканним, не звернувши на мене жодної уваги? Чому люди такі нав'язливі?

І оскільки він сьогодні через події, що сталися, був особливо вразливий і, як йому здавалося, в образі валізи та зимового пальта

абсолютно відкрито ніс із собою всю нікчемність власного буття, то погляди мадам Рокар дошкуляли йому особливо боляче, а привітання "Доброго ранку, месьє Ноель!" прозвучало як справжнє глузування. І тоді хвиля обурення, яку він досі надійно стримував, раптом перелилася через край, трансформувалася у відвертий гнів, і він зробив те, чого раніше ніколи не робив: майже проминувши мадам Рокар, він зупинився, поставив свою валізу, поклав на неї зимове пальто й повернувся назад; він повернувся, відважившись нарешті хоч раз протиставити щось нав'язливості її погляду та її звертанням. Він ще не знав, що має зробити чи сказати, прямуючи до неї. Він знав лише, що він щось зробить або скаже. Нестримна хвиля обурення несла його на неї, а його хоробрості не було меж.

Вивантаживши бачки для сміття, вона збиралася повернутися до своєї комірчини, коли він спинив її точнісінько посеред двору. Вони зупинилися на відстані півметра одне від одного. Він ще ніколи не бачив її блідого обличчя з такої близької відстані. Шкіра пишних щік видалася йому занадто ніжною, як старий, дряхлий шовк, а в її очах, карих очах, якщо подивитися в них зблизька, не було нічогісінько від тієї колючої набридливості, навпаки, скоріше щось м'яке, майже по-дівочому сором'язливе. Та Йонатан, помітивши деталі, які, звичайно, мало відповідали портрету мадам Рокар, що він його носив у собі, не дав збити себе з пантелику. Щоб надати розмові офіційного характеру, він злегка доторкнувся до службового кашкета й заговорив досить різким голосом:

– Мадам! Я маю вам дещо сказати.

(Цієї миті він усе ще не знав, що саме він хоче сказати.)

– Так, месьє Ноель? – відгукнулася мадам Рокар, коротким, раптовим рухом відкидаючи голову на потилицю.

Вона схожа на пташку, подумав Йонатан, на маленьку перелякану пташку. І він повторив своє звертання різким тоном:

– Мадам, я ось що маю вам сказати… – щоб потім з подивом почути, як усе ще зростаюче обурення поза його волею сформувалося в таке речення: – Перед моєю кімнатою сидить птах, мадам… – І далі, уточнюючи: – Голуб, мадам. Він сидить на кахлях перед моєю кімнатою. – І лише на цьому місці йому вдалося приборкати свою мову, що виривалася на поверхню з несвідомого, та спрямувати її у певному напрямку, а отже, він додав, пояснюючи: – Цей голуб, мадам, загидив послідом увесь коридор сьомого поверху.

Мадам Рокар кілька разів переступила з ноги на ногу, закинула голову ще далі на потилицю й запитала:

– А звідкіля він узявся, цей голуб, месьє?

– Я не знаю, – сказав Йонатан. – Очевидно, він залетів через вікно в коридорі. Воно відчинене. Вікно повинно завжди бути зачиненим. Так записано у правилах внутрішнього розпорядку.

– Мабуть, хтось із студентів відчинив його, – сказала мадам Рокар, – через спеку.

– Можливо, – промовив Йонатан. – Але воно все ж має бути зачиненим. Особливо влітку. Якщо раптом буря, воно може грюкнути й розбитися. Влітку 1961-го таке вже було. Тоді заміна шибки коштувала сто п'ятдесят франків. З того часу в правилах внутрішнього розпорядку записано, що вікно має завжди бути зачиненим.

Він знав, що його постійне звертання до правил внутрішнього розпорядку має в собі щось сміховинне. Та й не цікавило його зовсім, яким чином голуб міг туди потрапити. Йому не хотілося ще детальніше говорити про голуба, ця прикра проблема стосувалася тільки його

одного. Він хотів якось позбутися обурення нав'язливими поглядами мадам Рокар, та й годі, що й сталося з першими ж реченнями. Зараз обурення вгамувалося. Він уже не знав, як йому бути далі.

– То треба вигнати голуба та зачинити вікно, – сказала мадам Рокар. Вона промовила це так, ніби йшлося про найпростішу річ на світі й ніби тоді все знову буде в порядку. Йонатан мовчав. Він заплутався своїм поглядом на коричневому дні її очей, він ледве не загруз у них, немов у м'якому, коричневому болоті, так що мусив на секунду заплющити очі, щоб вийти на поверхню, відкашлятися, щоб віднайти свій, голос.

– Річ у тім… – почав він, знову відкашлюючись, – річ у тім, що там повно плям. Самі зелені плями. І пір'я теж. Він загидив увесь прохід. Ось у чому проблема.

– Звичайно, месьє, – сказала мадам Рокар, – прохід треба прибрати. Але спочатку слід вигнати голуба.

– Авжеж, – погодився Йонатан, – так, так… – і подумав: "Що вона має на увазі? Чого вона хоче? Чому вона каже: треба вигнати голуба? Може, вона вважає, що я повинен вигнати голуба?" І йому захотілося, щоб він ніколи так і не наважився заговорити до мадам Рокар.

– Так, так, – продовжував він белькотіти, – треба… треба його вигнати. Я… я б його давно вигнав, але не встиг. Я поспішаю. Як бачите, зі мною білизна й зимове пальто. Я маю занести пальто до хімчистки, а білизну здати у прання, а потім мені на роботу. Я дуже поспішаю, мадам, тому я не міг вигнати голуба. Я хотів вам тільки повідомити про цей випадок. Насамперед через клякси. Основна проблема – це забруднення проходу послідом голуба, що суперечить правилам внутрішнього розпорядку. Згідно з правилами, прохід, сходи та туалет повинні завжди бути чистими.

Він не міг пригадати, щоб ще колись у житті йому доводилося вести таку заплутану розмову. Брехня, здавалося, проявилася у своїх найгрубіших рисах, а єдина правда, яку вона мала приховати, а саме: що він ніколи й нізащо не зміг би прогнати голуба, а навпаки, голуб уже давно прогнав його, була виявлена найнеприємнішим чином; і навіть якщо мадам Рокар не почула цю правду з його слів, то вона мусила прочитати її зараз на його обличчі, бо він відчув, як його кинуло в жар, як кров'ю налилося обличчя і як палали від сорому його щоки.

Та мадам Рокар удавала, ніби нічого не помічала (або вона справді нічого не помітила?), вона тільки сказала:

– Дякую вам за повідомлення, месьє. Я про це подбаю, – після чого схилила голову і, обігнувши Йонатана, прочовгала до вбиральні біля своєї комірчини, де й зникла.

Йонатан дивився їй услід. Якщо у ньому й залишалися якісь крихти надії на те, що хтось зможе врятувати його від голуба, то зараз вони зникли разом з сумним видовищем щезлої у своїй вбиральні мадам Рокар. "Ні про що вона не подбає, – подумав він, – ні про що. Та й навіщо воно їй треба? Вона лише консьєржка, а отже, зобов'язана підмітати сходи та коридор, чистити один раз на тиждень спільну вбиральню, але аж ніяк не проганяти якогось голуба. Найпізніше сьогодні пополудні вона нап'ється вермуту й забуде про цей випадок, якщо вже не забула зараз, у цю мить..."

* * *

Рівно о восьмій годині п'ятнадцять хвилин Йонатан був перед банком, саме на п'ять хвилин раніше, ніж прибули заступник директора месьє Вільман та мадам Рок, старша касирка. Всі разом вони відчинили головний портал: Йонатан – зовнішні віконниці-ґрати, мадам Рок – зовнішні скляні бронедвері, месьє Вільман – внутрішні скляні бронедвері. Потім Йонатан та месьє Вільман вимкнули своїми торцевими ключами

сигналізацію, Йонатан та мадам Рок відчинили аварійні двері з подвійним замком, що вели до підвального приміщення, після чого мадам Рок та месьє Вільман зникли в підвалі, щоб своїми сполученими ключами відчинити сейфи, у той час як Йонатан, сховавши валізу, парасолю та зимове пальто в гардеробі поруч з туалетами, зайняв своє місце біля внутрішніх скляних бронедверей та почав запускати співробітників, що поступово надходили, натискаючи на дві кнопки, одна з яких в автоматичному режимі за ключовою схемою відчиняла зовнішні, а друга – внутрішні бронедвері. О восьмій сорок п'ять увесь персонал зібрався, кожен розмістився на своєму робочому місці за віконечками, у касовому залі або в конторах, і Йонатан вийшов з банку, щоб зайняти свій пост на мармурових східцях перед головним порталом. Почалося його безпосереднє чергування.

Це чергування ось уже протягом тридцяти років полягало ні в чому іншому, як у тому, що Йонатан у першій половині дня з дев'ятої до тринадцятої та з чотирнадцятої тридцяти до сімнадцятої тридцяти пополудні простоював перед порталом або патрулював розміреним кроком туди-сюди на найнижчій із трьох мармурових сходинок. Десь близько пів на десяту та між шістнадцятою тридцять та сімнадцятою була невеличка перерва, викликана поважним заїздом чорного лімузина месьє Рьоделя, директора. Необхідно було залишити пост на мармуровій сходинці, пробігти майже дванадцять метрів уздовж будівлі банку до в'їзних воріт на задвірку, відсунути важкі металеві ґрати, прикласти руку до краю картуза для шанобливого привітання і пропустити лімузин. Подібне могло трапитися зранку в першій половині дня або пізно пополудні, коли заїжджав синій броньований автомобіль "Служби перевезення коштовностей Брінка". Для нього теж треба було відчинити металеві ґрати, його пасажирові так само належав вітальний жест, звісно, не шанобливий, коли долоня торкається козирка, а недбаліший, яким вітають колег, легенько змахуючи від кашкета вказівним пальцем. А більше нічого не відбувалося. Йонатан стояв собі, дивився поперед себе й чекав. Часом він дивився собі під ноги, часом – на бруківку, а іноді – на кафе по інший бік вулиці. Часом він проходив по нижній мармуровій сходинці сім кроків ліворуч та сім кроків праворуч або залишав нижню

сходинку та ставав на другу, а іноді, коли сонце пекло несамовито і спека вичавлювала вологу під ободом кашкета, він вибирався аж на третю сходинку, затінену дахом порталу, щоб там, знявши на мить кашкета та витерши рукавом спітніле чоло, продовжувати стояти, дивитися і чекати.

Одного разу він порахував, що до пенсії час його стояння на цих трьох мармурових сходинках становитиме сімдесят п'ять тисяч годин. Таким чином, він буде, напевне, єдиною людиною у всьому Парижі – а може, й у всій Франції, – яка найдовше простояла на одному й тому самому місці. Очевидно, він уже був такою людиною, провівши на мармурових сходах п'ятдесят п'ять тисяч годин. У місті було зовсім мало охоронців з постійним місцем роботи. Більшість банків користувалися послугами так званих Товариств охорони об'єктів, які виставляли перед їхніми дверима молодиків із широко розставленими ногами та неприязним поглядом, які через кілька місяців, а часто навіть через кілька тижнів змінювалися іншими типами з такими самими неприязними поглядами – буцімто з психологічних причин: вважалося, що пильність охоронця, який надто довго відбуває службу на одному й тому самому місці, з часом слабшає; його реакція на події довкола притуплюється; він стає ледачим, недбалим, а отже, непридатним для своїх обов'язків…

Усе це нісенітниця! Йонатану було краще знати: пильність вартового згасала вже через кілька годин. Своє оточення, а тим паче багато сотень людей, які заходили до банку, він з першого дня сприймав несвідомо, та в цьому й не було потреби, бо грабіжника банку все одно неможливо було відрізнити від звичайного клієнта. І навіть якби охоронець міг це зробити й перегородити грабіжникові шлях, то він давно був би застрелений і мертвий, навіть не встигнувши розстебнути кобуру, тому що грабіжник, на відміну від охоронця, володів незаперечною перевагою несподіванки.

Немов сфінкс, так вважав Йонатан (бо він колись читав у одній зі своїх книг про сфінксів), – охоронець був немов сфінкс. Він впливав не

дією, а звичайною тілесною присутністю. Її і тільки її він протиставляв потенційному грабіжникові. "Ти мусиш пройти повз мене, – каже сфінкс осквернителю могил, – я не можу тебе зупинити, але ти мусиш пройти повз мене; і якщо ти посмієш це зробити, тобі не уникнути помсти богів та ман фараона!" Так і охоронець: "Ти мусиш пройти повз мене, я не можу завадити тобі, але якщо ти посмієш, тобі доведеться мене застрелити, тоді тобі не уникнути покарання у вигляді засудження через убивство!"

Йонатан, звісно, розумів дуже добре, що сфінкс мав дещо дієвіші санкції, ніж охоронець. Охоронець не міг погрожувати помстою богів. Та й у випадку, якщо грабіжникові було наплювати на санкції, сфінкс нічим не ризикував. Він був з базальту, витесаний зі справжнісінької скелі, вилитий із бронзи або вимурований з каменю. Він запросто переживав розкрадання могил протягом п'яти тисяч років... тоді як охоронець уже за першої спроби пограбування банку через якихось п'ять секунд мусив би розпрощатися з життям. Та все ж Йонатан вважав, що вони були схожі один на одного, сфінкс та охоронець, бо влада їх обох була не інструментальна, а символічна. І лише усвідомлюючи цю символічність влади, що становила всю його гордість та самоповагу, надавала йому сили та витривалості, захищала краще, аніж пильність, зброя чи броньоване скло, Йонатан стояв на мармурових східцях перед банком, ніс свою службу ось уже протягом тридцяти років, без жодного страху, сумніву чи бодай найменшого почуття невдоволення і без неприязного виразу обличчя, аж по сьогоднішній день.

Проте сьогодні все було інакше. Сьогодні Йонатанові ніде не вдавалося зберігати свою сфінксівську незворушність. Уже через кілька хвилин він відчув, як тягар його власного тіла спричиняє біль у підошвах ніг, перемістив вагу з однієї ноги на іншу, тоді знову назад, перейшовши таким чином у тихе похитування – так йому не доводилося робити кроків убік, щоб не втратити центр тяжіння, з яким у нього досі все було у зразковому порядку. Раптом йому засвербіло на стегнах, з боку грудей та на потилиці. За мить засвербіло чоло, так наче шкіра на ньому стала сухою, як часом буває взимку, – при тому, що зараз було гаряче, занадто

гаряче, як для чверті по дев'ятій, чоло вже було таким мокрим, яким мало б стати лише о пів на дванадцяту… засвербіли руки, груди, спина, ноги аж до низу, свербіло скрізь, де була шкіра, і він залюбки почухався б, нестримно й жадібно, але де ж таке бачено, щоб охоронець чухався привселюдно! Отож він набрав повні груди повітря, згорбився, розслабив спину, підняв і опустив плечі, потерся таким чином о свій одяг, щоб здобути бодай якесь полегшення. Але ці незвичні викрутаси та посмикування лише посилили те похитування, і маленькі бокові кроки були вже недостатніми для збереження рівноваги, так що Йонатан змушений був, усупереч звичці, припиииити свою немов з каменю витесану позу вартового ще до прибуття лімузина месьє Рьоделя близько пів на десяту, щоб перейти до рухливого патрулювання – сім кроків ліворуч, сім кроків праворуч. При цьому він намагався зачепитися поглядом за край другої мармурової сходинки, ковзати по ній туди-сюди, мовби візочком на надійній колії, щоб з допомогою цієї монотонно повторюваної, одноманітної картинки краю мармурової сходинки досягнути жаданого спокою сфінкса, який дозволить йому забути про тягар свого тіла, про свербіж шкіри і взагалі про всю дивну плутанину в голові та в душі. Але в нього нічого не виходило. Візочок постійно збивався з колії. З кожним порухом повік погляд відривався від проклятого краю сходинки й перескакував на якісь інші речі: обривок газети на тротуарі; ногу в блакитній шкарпетці; жіночу спину; корзину з хлібинами; ручку зовнішніх броньованих дверей; яскраво-червоний ромб реклами тютюну біля кав'ярні напроти; велосипед, солом'яний бриль, якесь обличчя… І ніде він не міг прилипнути, знайти нову точку відліку, яка забезпечила б йому душевну рівновагу й орієнтацію.

Щойно праворуч було сфокусовано солом'яного капелюха, як погляд зачепив автобус ліворуч, що потягнув його вулицею вниз, щоб через кілька метрів перекинутися на білий спортивний кабріолет, який погнав його знову праворуч вулицею вгору, де тим часом зник солом'яний капелюх, – погляд даремно шукав його в натовпі перехожих, серед великої кількості капелюхів, тоді завис на троянді, що гойдалася на зовсім іншому капелюсі, відірвався, впавши нарешті назад, на край сходинки, але не в змозі заспокоїтися, продовжував невтомно ширяти,

від точки до точки, від цятки до цятки, від риски до риски… Здавалося, що в повітрі сьогодні висить імла, як це буває пополудні в найспекотніші дні липня. Прозорі серпанки тремтіли на тлі предметів. Контури будинків, обриси гребенів та дахів вимальовувалися яскравим блиском, але одночасно й розмито, ніби обтріпані. Стічні канавки та шви між тесаними каменями тротуару – як правило, виведені ніби під лінійку – в'юнилися мерехтливими віражами. А всі жінки, здавалося, одягнули сьогодні яскраві сукні, спалахуючи, мов полум'я, притягували погляд, однак не давали йому затриматися на собі. Не залишилося нічого чітко окресленого. Нічого не можна було побачити виразно. Все ряхтіло.

"У мене щось з очима, – подумав Йонатан. – Я став за ніч короткозорим. Мені потрібні окуляри". Дитиною він колись мусив носити окуляри, не сильні, мінус нуль цілих сімдесят п'ять сотих діоптрій обидві лінзи. Було дуже дивно, що короткозорість знову створювала йому проблеми, вже у старшому віці. Він читав, що з віком стають скоріше далекозорими, а короткозорість зменшується. Може, те, що з ним трапилося, не було класичною короткозорістю, а чимось таким, чому окуляри аж ніяк не могли зарадити: катаракта, глаукома, відшаровування сітківки, рак ока, пухлина в мозку, яка тисне на зоровий нерв…

Він був настільки зайнятий цією жахливою думкою, що повторний короткий сигнал не зовсім проник у його свідомість. Лише за четвертим чи п'ятим разом – коли сигнал тривав довше – він почув, зреагував і підняв голову: а там, перед ґратчастими воротями, вже справді стояв чорний лімузин месьє Рьоделя! Як він міг проґавити його наближення? Зазвичай йому не треба було навіть дивитися, він відчував, що той їхав, він чув гудіння його двигуна, він міг спати і прокинутися, як той пес, коли наближався лімузин месьє Рьоделя.

Він не те що поквапився, він кинувся, ледь не впавши, відчиняти ворота, віддав честь, пропустив автомобіль, відчуваючи, як стугонить його серце і як рука тремтить біля козирка.

Коли він, зачинивши ворота повертався до головного входу, він обливався потом. "Ти проґавив лімузин месьє Рьоделя, – пробурмотів він тремтячим від розпачу голосом і, не здатний осягнути те, що трапилося, повторив: – Ти проґавив лімузин месьє Рьоделя… ти його проґавив, не впорався, грубо знехтував своїми обов'язками, ти не тільки сліпий, ти глухий, ти старий і нікудишній, ти більше не придатний для вартового".

Підійшовши до нижньої мармурової сходинки, він вибрався на неї, намагаючись знову зайняти свою позицію. Він одразу помітив, що це йому не під силу. Плечі не трималися рівно, руки теліпалися вздовж тулуба. Він знав, що в цю мить має сміховинний вигляд, але не міг цьому жодним чином зарадити. У тихому розпачі він подивився на узбіччя, на вулицю, на кав'ярню напроти. Мерехтіння в повітрі припинилося. Усе знову було в порядку, лінії проходили прямо, світ виразно розстелявся перед його очима. Він чув шум вулиці, шипіння автобусних дверей, голоси кельнерів із кав'ярні, стукіт жіночих підборів. Ані його зір, ані слух не були якимось чином пошкоджені. Але піт заливав йому обличчя. Йому стало млосно. Він розвернувся, ступив на другу сходинку, потім на третю, доки опинився в затінку перед колоною біля зовнішніх броньованих дверей. Він склав руки за спиною, так що вони доторкнулися до колони. Потім він обережно сперся на власні руки, на колону, він сперся вперше за весь тридцятирічний час своєї служби. На кілька секунд він заплющив очі. Так йому було соромно.

* * *

Під час обідньої перерви він вийняв із гардероба валізу, пальто та парасолю, пішов на вулицю Сан-Пласід, що знаходилася неподалік, там був невеличкий готель, який заселяли переважно студенти та заробітчани. Він попросив найдешевшу кімнату, йому запропонували таку за п'ятдесят п'ять франків, він погодився без оглядин, заплатив наперед і залишив свої речі у приймальні. В одній із яток купив собі дві булочки з родзинками та пакет молока, подався до скверу Бусіко – невеличкого парку перед універсамом "Бон Марше". Сівши на лавочку в затінку, він почав їсти.

* * *

Двома лавочками далі розмістився клошар. Він тримав між стегон пляшку білого вина, півбагета в руці, а поруч на лавці лежав пакунок з копченими сардинами. Виймаючи сардини за хвіст із пакунка, одну за одною, він відкушував голову, випльовував її, а решту повністю запихав до рота. Потім шматок хліба, добрячий ковток із пляшки і задоволений стогін. Йонатан знав цього чоловіка. Взимку він завжди сидів біля входу до складу універсаму на ґратах над котельним приміщенням, а влітку – перед бутіками на вулиці де Севр, або біля порталу Міжнародної місії, або біля поштамту. Він кілька десятиліть мешкав у цьому кварталі, так само довго, як і Йонатан. І Йонатан пригадав, як тоді, тридцять років тому, коли він побачив цього чоловіка вперше, його охопило щось на зразок гнівної заздрості, заздрості до безтурботного способу життя цієї людини. У той час як Йонатан щодня рівно о дев'ятій заступав на службу, клошар приходив часто лише на десяту чи одинадцяту; у той час як Йонатан мусив стояти прямо, той вмощувався зручненько на шматку картону, та ще й покурював; у той час як Йонатан, ризикуючи життям, охороняв банк година за годиною, день у день та рік у рік, гірко заробляючи таким чином на хліб, той тип робив не що інше, як покладався на співчуття й турботу своїх співгромадян, які кидали йому до капелюха готівку. Здавалося, що він ніколи не мав поганого настрою, навіть тоді, коли капелюх залишався порожнім; здавалося, що він ніколи не страждав, не хворів чи бодай нудьгував. Він випромінював повсякчас обурливу самовпевненість та самовдоволення, провокуюче виставлену напоказ ауру свободи.

* * *

Але одного разу, в середині шістдесятих, восени, коли Йонатан ішов до поштамту на вулиці Дюпін і перед входом ледве не спіткнувся об пляшку з вином, що стояла на обривку картону між поліетиленовою торбиною та добре відомим капелюхом з кількома монетами в ньому, і коли він мимоволі якусь мить шукав очима клошара – не тому, що він скучив за ним як за особою, а тому, що в натюрморті з пляшки, торбинки

та картону не вистачало центральної фігури, – він помітив його на протилежному боці вулиці; той сидів навпочіпки між двома автомобілями, справляючи нужду: він скоцюрбився біля стічної канави зі спущеними до колін штанами, його зад був повернутий до Йонатана. Зад був повністю оголений, кожен перехожий міг його побачити: білий мов крейда, вкритий синяками та струпами зад, що виглядав таким обшарпаним, як зад лежачого старця – при тому, що цей тип не був старшим за Йонатана, тоді, може, тридцятилітнього, максимум – тридцятип'ятилітнього. І з цього обшарпаного заду вистрілив струмінь коричневої суповидної рідини, прямо на бруківку, з жахливою силою та кількістю, утворивши калюжу, озеро, яке затопило черевики, а бризки, що розліталися вгору і вниз, загидили шкарпетки, стегна, штани, сорочку – все…

* * *

Таким жалюгідним, таким нудотним, таким жахливим було це видовище, що Йонатан досі здригався, пригадуючи це. Через якусь мить несамовитого заціпеніння він утік до рятівного поштамту, заплатив за електроенергію, купив ще поштових марок, хоч вони йому були непотрібні, просто щоб продовжити перебування в поштамті і переконатися, що не застане більше клошара за його справою. Коли він все-таки пішов, то заплющив очі, намагаючись не дивитися на протилежний бік вулиці, а тільки ліворуч, угору на Рю Дюпін, куди й попрямував, ліворуч, хоч він там нічого не загубив, аби лишень не проходити повз місце з пляшкою, обривком картону та капелюхом, отож змирився з чималим гаком через вулицю дю Шерше-Міді та бульвар Распель, доки дістався до вулиці де ля Плянш і своєї кімнати, надійного укриття.

* * *

З того часу в душі Йонатана згасло будь-яке почуття заздрості до клошара. Якщо досі ще час від часу він сумнівався, чи є сенс людині проводити третину свого життя, стоячи біля воріт банку, відчиняти

принагідно браму, віддавати честь перед лімузином директора, постійно одне й те ж, при короткій відпустці та малій зарплатні, більша частина якої зникала безслідно у формі податків, оренди та внесків на соціальне страхування, – чи все це мало сенс, – то зараз відповідь чітко стояла в нього перед очима, як та жахлива картина, побачена на вулиці Дюпін: так, це мало сенс. Це мало навіть дуже великий сенс, бо захищало його від того, щоб бути вимушеним привселюдно оголювати свій зад і срати на дорозі. Що могло бути жалюгіднішим, ніж бути вимушеним привселюдно оголювати зад і срати надворі? Де було більше приниження, ніж ці спущені штани, ця скоцюрблена поза, ця вимушена, потворна нагота? Що було безпомічнішого та принизливішого, ніж принука робити сороміцьку справу на очах цілого світу? Нужда? Одна лише назва свідчить про вимушеність. І як усе, що доводилося робити під невідпорним примусом, вона вимагала, аби бути взагалі стерпною, радикальної відсутності інших людей, – чи принаймні видимості їх відсутності: лісу, якщо знаходишся в сільській місцевості; кущів, якщо комусь приспічить у відкритому полі; або хоча б розори чи вечірніх сутінків; або, якщо їх не було, простору радіусом з кілометр, який би добре проглядався і на якому ніхто не міг би появитися. А в місті? Де кишить від людей? Де ніколи не буває по-справжньому темно? У якому навіть залишені руїни садиб не гарантують достатньої безпеки від настирливих поглядів? У місті для відмежування від людей потрібне було не що інше, як комірчина з добрим замком і засувом. Хто її не мав, цього надійного прихистку для нужди, той був найнікчемнішою, вартою найбільшого співчуття людиною, незалежно від його свободи.

Йонатан міг би прожити на невеликі гроші. Він міг уявити себе в поношеній куртці, у рваних штанах. У найгіршому випадку, мобілізувавши всю свою романтичну фантазію, він міг би припустити ночівлю на шматку картону або обмежити інтимність власної домівки якимось закутком, ґратами батареї опалення, східцями станції метро. Але якщо не мати можливості у великому місті зачинити за собою двері, щоб випорожнитися, хай навіть це двері спільної вбиральні в коридорі, якщо в когось відбирають навіть цю найважливішу зі свобод, а саме свободу під час нагальної потреби сховатися від стороннього ока, то всі

інші свободи нічого не варті. Тоді життя втрачає будь-який сенс. Тоді було б ліпше померти.

* * *

Щойно Йонатан зрозумів, що суть людської свободи полягає в наявності вбиральні на поверсі і що він володів цією значною свободою, як його охопило почуття глибокого морального задоволення. Він таки вірно влаштував своє життя! Він вів цілком вдале існування. Йому не було про що жалкувати або заздрити іншим людям.

З того часу він упевненіше стояв на ногах біля банківських воріт. Він стояв там, ніби вилитий із бронзи. Те солідне самовдоволення і самовпевненість, які він досі помічав у клошара, наповнили його самого немов розплавлений метал, утворивши внутрішній панцир, зробивши його тяжчим. Надалі ніщо не могло його спантеличити або спричинити сумніви. Він досягнув рівноваги сфінкса. Щодо клошара, коли він його зустрічав або бачив здалеку, він відчував те, що зазвичай називають толерантністю: прохолодну суміш почуттів з огиди, зневаги та співчуття. Цей чоловік його більше не хвилював. Він був йому байдужий.

Він був йому байдужий до сьогоднішнього дня, коли Йонатан сидів у сквері Бусіко, поїдав булочку з родзинками, запиваючи її молоком з пакета. Зазвичай він ходив під час обідньої перерви додому. Він же мешкав лише у п'яти хвилинах звідсіля. Як правило, він готував собі щось гаряченьке на плиті: омлет, яєчню з шинкою, вермішель з тертим сиром, – підігрівав залишки вчорашнього супу, до нього готував салат і чашечку кави. Ціла вічність минула з тих пір, коли він під час обідньої перерви сидів на лавці в парку, їв булочку з родзинками і пив молоко з пакета. Взагалі-то, він не дуже любив солодке. Так само й молоко. Але сьогодні він уже витратив п'ятдесят п'ять франків за кімнату в готелі; тому було б марнотратством піти до кафе й замовити там омлет, салат і пиво.

Клошар на лавці з протилежного боку закінчив свою трапезу. Після сардин він поласував ще сиром, грушами та печивом, зробив великий ковток з пляшки з вином і, зітхнувши з глибоким задоволенням, склав свою куртку і, вмостивши на неї голову, ліниво розпластав сите тіло по всій довжині лавки, щоб перепочити. Зараз він спав. Прискакали горобці, щоб поклювати крихти хліба, потім, заохочені горобцями, до лавки перевальцем підійшло кілька голубів, які взялися роздовбувати відірвані голови сардин своїми чорними дзьобами. Клошарові птахи не заважали. Він спав міцно і мирно.

Йонатан роздивлявся його. І під час цього роздивляння його охопив дивний неспокій. Цей неспокій був спричинений не заздрістю, як колись, а захопленням: як таке може бути, запитував він себе, що цей чоловік, якому вже понад п'ятдесят років, усе ще живе? Хіба він не повинен був давним-давно померти за такого абсолютно безвідповідального способу життя – вмерти з голоду, замерзнути або віддати кінці від цирозу печінки? Натомість він їв і пив з неабияким апетитом, спав сном праведника і у своїх латаних штанах – це вже, звичайно, були не ті штани, які він тоді спускав на вулиці Дюпін, а досить зграбні, майже модні, лише де-не-де поштопані вельветові штани – та у своєму бавовняному піджаку справляв враження досить стабільної особистості, що знаходиться в найкращій гармонії із собою та світом і насолоджується життям… тоді як він, Йонатан, – його захоплення переростало поступово в таке собі нервове збентеження думок, – тоді як він, хто все своє життя залишався старанним, порядним чоловіком, невибагливим, майже аскетичним і чистим, завжди пунктуальним і слухняним, надійним, пристойним; хто самостійно заробив кожну свою копійку і все чесно оплачував – рахунки за електроенергію, оренду, різдвяні премії для консьєржки, – ніколи не мав боргів, ніколи нікого не обтяжував, навіть ніколи не хворів за рахунок соціального страхування, ніколи нікому не нашкодив, ніколи, ніколи нічого іншого в житті не прагнув, окрім як зберегти свій скромний, маленький душевний спокій, – тоді як він на п'ятдесят третьому році опинився раптом у глибокій кризі, яка похитнула увесь його старанно вибудуваний плин життя, яка збила його з пантелику, вивела з рівноваги, змушуючи напихатися булочками

з родзинками від самого лише збентеження і страху. Так, йому було страшно! Бачить Бог, як він тремтить і боїться, дивлячись на цього сплячого клошара: наразі він страшенно злякався, уявивши себе на місці того волоцюги на лавці. Як швидко може трапитися так, що ти збіднієш і скотишся на дно! Як швидко розвалювався, здавалося б, так надійно закладений фундамент власного існування! "Ти проґавив лімузин пана Рьоделя, – знову промайнуло в його голові. – Те, чого ніколи не траплялося і що ніколи не повинно було трапитися, сьогодні все-таки сталося: ти проґавив лімузин. А якщо ти сьогодні проґавив лімузин, то завтра ти можеш, напевне, проґавити всю службу або загубиш ключ від головної брами, і наступного місяця тебе з тріском звільнять, а нової роботи ти не знайдеш, бо хто захоче взяти невдаху? На соціальні виплати жодна людина не проживе, а свою кімнату ти й без того вже давно втратив, там тепер живе голуб, ціла родина голубів заселяє, забруднює й спустошує твою кімнату, рахунки за готель сягають безкінечності, ти з горя напиваєшся, п'єш дедалі більше, пропиваєш усе заощаджене, впадаєш у безпробудне пияцтво, починаєш хворіти, перетворюєшся на халамидника, вошивієш, занепадаєш, тобі відмовляють у найгіршому, найдешевшому притулкові, у тебе не залишається жодної копійки, тобі не залишається нічого, ти стоїш на вулиці, ти спиш, ти живеш на вулиці, ти справляєш нужду на вулиці, ти кінчений, Йонатане, твій кінець настав передчасно, і ти лежатимеш клошаром на лавочці в парку, як він ось там, твій безпутний брат!"

У нього пересохло в роті. Відвівши погляд від лиховісної прикмети чоловіка, що спав, він важко проковтнув останній кусень своєї булочки з родзинками. Ціла вічність минула, доки цей шматок дістався до шлунка, з повільністю равлика сповзаючи стравоходом; часом, здавалося, він взагалі зупинявся і тиснув до болю, наче якийсь гвіздок просвердлював груди, і Йонатанові здалося, що він ось-ось задихнеться від цього гидкого шматка. Але грудка все ж зрушила з місця, трішечки, ще трішечки, опинившись нарешті внизу, а судомний біль попустив. Йонатан глибоко вдихнув повітря. Він хотів піти звідси. Він не хотів більше тут залишатися, хоч обідня перерва закінчувалася лише через півгодини. З нього було досить. Це місце викликало в нього огиду.

Помахом руки він змів зі своїх службових штанів кілька крихт булочки, які всупереч усій його обережності під час поглинання їжі все-таки впали, поправив напрасовану стрілку, піднявся й пішов, не кинувши більше жодного погляду на клошара.

Він уже був на вулиці де Севр, коли раптом пригадав, що залишив на лавочці порожній пакет з-під молока. Це було йому неприємно, бо він сам терпіти не міг, коли інші люди залишали на лавках усіляке сміття або викидали його просто на дорогу, замість того щоб донести туди, де йому належить бути, а саме до розставлених повсюди контейнерів для відходів. Він ще ніколи не викидав сміття просто так і не залишав нічого на лавочках у парку, ніколи – чи то через необережність або неуважність – таке з ним ніколи не траплялося, а тому він і не хотів, щоб це сталося сьогодні, особливо сьогодні, у цей прикрий день, коли на його голову й так звалилося повно горя. Він і без того вже ступив на невірний шлях, і без того поводився як ідіот, немов якийсь несамовитий суб'єкт, майже як аутсайдер – проґавив лімузин пана Рьоделя! Обідав у парку булочками з родзинками! Якщо він зараз втратить пильність, особливо в таких дрібницях, і не протистоятиме найенергійнішим чином таким, здавалося б, другорядним недбалостям, як залишання пакета з-під молока, то дуже швидко він може втратити будь-яку опору, і його скочування у злидні вже неможливо буде спинити нічим.

Отже, він розвернувся й попростував назад у парк. Вже здалеку він помітив, що лавка, на якій він сидів, була досі вільна, а наближаючись, помітив з полегшенням між пофарбованими темно-зеленими планками спинки білий картон пакета з-під молока. Очевидно, ще ніхто не встиг стати свідком його недбалості, отже, він міг виправити непростиму помилку. Підійшовши до лавки ззаду, він глибоко схилився над спинкою, взяв лівою рукою пакет, випростався, рішуче повертаючи тулуб праворуч, приблизно в тому напрямку, де він бачив контейнер для сміття, – і тут відчув раптовий і сильний ривок за свої штани, якому, втім, аж ніяк не міг зарадити, бо все сталося блискавично і він саме перебував у процесі руху, що відбувався у зовсім протилежному напрямку. Одночасно пролунав жахливий звук, голосне "тр-р", і він

відчув, як гуляє вітер на шкірі лівого стегна, що свідчило про безперешкодне проникнення зовнішнього повітря. На мить його охопив такий жах, що він не наважувався туди поглянути. А оце "тр-р" – воно досі звучало у вухах – видалося таким надзвичайно голосним, ніби там розірвалися не штани, а він сам, і лавка, й увесь парк, ніби тріснула земля під час землетрусу, утворивши глибоке провалля, і ніби всі люди довкола мали почути це жахливе "тр-р" і обурено дивилися зараз на нього, Йонатана, як на винуватця цього. Але ніхто не дивився. Бабусі продовжували в'язати, дідусі продовжували читати свої газети, кілька дітлахів, що були на гральному майданчику, спускалися собі з гірок, а клошар спав. Поволі Йонатан опустив очі. Розрив був десь сантиметрів на дванадцять. Він проходив від нижнього краю лівої кишені, яка й зачепилася під час повороту за гвинт, що стирчав у лавці, вниз по стегну, але не акуратно вздовж шва, а просто по гарній габардиновій тканині службових штанів, і далі, з правого краю, приблизно на два пальці в напрямку стрілки, так що виникла не просто непомітна щілина у тканині, а справжня дірка, яку неможливо не помітити і над якою теліпався трикутний прапорець.

Йонатан відчув, як адреналін шугонув у кров, та лоскітлива речовина, про яку він якось читав, що її утворює надниркова залоза в момент надзвичайної небезпеки та душевної напруги, щоб мобілізувати останні резерви організму не на життя, а на смерть. Він справді почував себе мов поранений. Йому здавалося, що не лише в його штанах, а й у власній плоті зяє рана довжиною в дванадцять сантиметрів, з якої витікає його кров, його життя, що протікало в досить замкненому довершеному циклі, і що він має померти від цієї рани, якщо йому не вдасться якомога швидше її закрити. Але тут був також цей адреналін, який його, що мало не зійшов кров'ю, дивовижним чином зцілив. Його серце билося щосили, він відчував велику відвагу, його думки стали враз абсолютно чіткі й цілеспрямовані: "Ти маєш негайно щось зробити, – чулося йому, – ти мусиш миттєво діяти, щоб прикрити цю дірку, інакше ти пропав!" І запитуючи себе, що йому робити, він уже знав відповідь – так швидко діє адреналін, чудові ліки, так окрилююче діє страх на інтелект та активність. Отже, він рішуче схопив пакет з-під молока, який

все ще тримав у лівій руці, правою зім'яв його і жбурнув геть, кудись на траву, на стежку, це його вже не хвилювало. Притуливши звільнену лівицю до дірки на стегні, він кинувся звідтіль, майже не згинаючи ліву ногу, щоб рука не з'їжджала, і, шалено веслуючи правицею, несамовитим перевальцем, як це притаманно кривоногим, понісся геть до парку, угору по вулиці де Севр, у нього в розпорядженні було трохи менше ніж півгодини.

У продуктовому відділі універсаму "Бон Марше", що на розі вулиці дю Бак, була кравчиня. Він бачив її кілька днів тому. Вона сиділа неподалік від входу, там, куди відставляли візочки для покупок. На її швейній машині висіла табличка, на якій було написано, він точно міг пригадати: "Жанін Топель – перероблення та ремонт – акуратно й швидко". Ця жінка йому допоможе. Вона мусить йому допомогти, якщо сама, бува, не пішла на обідню перерву. Але вона не має бути на обідній перерві, ні, ні, це було б уже занадто на сьогодні. Стільки невдачі протягом одного дня він не витримає. Не зараз. Не під час цієї величезної скрути. Під час найбільшої скрути людям щастить, вони знаходять допомогу. Мадам Топель буде на своєму місці й допоможе йому.

Мадам Топель була на своему місці! Він ще при вході до продуктового відділу помітив, що вона сидить за своєю машинкою і шиє. Так, одна надія на мадам Топель, вона працювала навіть під час обідньої перерви, старанно й швидко. Він підбіг до неї, став біля швейної машинки, знявши руку зі стегна, кинув квапливий погляд на годинник, було п'ять по другій, і, прокашлявшись, звернувся до неї:

– Мадам!

Мадам Топель завершила шов на червоній плісированій спідниці, над якою саме працювала, вимкнула машину, підняла ніжку голки, щоб звільнити тканину й обрізати нитки. Потім вона підвела голову й поглянула на Йонатана. Вона носила величезні окуляри з товстою перламутровою оправою й сильно вигнутими лінзами, які робили її очі

велетенськими, а очні западини – глибокими, тінистими ярами. Каштанове волосся гладенько спадало на плечі, а її губи були нафарбовані срібно-фіолетовою помадою. Їй могло бути років п'ятдесят – п'ятдесят п'ять, вона мала вигляд панянок, що вміють прочитувати долю на скляній кулі або на картах, вигляд тих доволі виснажених панянок, яким назва "пані" не зовсім і пасує, але до яких з першого погляду відчуваєш довіру. І навіть її пальці – вона трохи поправила пальцями окуляри на носі, щоб краще бачити Йонатана, – так ось її пальці, короткі, схожі на сардельки й одночасно – всупереч великому об'єму ручної праці – доглянуті, з налакованими фіолетово-срібним нігтями, були ознакою вартої довіри напівелегантності.

– Чого бажаєте? – спитала мадам Топель хриплуватим голосом.

Повернувшись до неї боком, Йонатан показав дірку в штанах і спитав:

– Ви можете це полагодити? – І оскільки питання прозвучало для нього занадто грубо й могло видати його адреналізоване хвилювання, він додав якомога м'якше: – Тут дірочка, невеличкий розрив… дурна незграбність, мадам. Чи можна тут щось зробити?

Мадам Топель, помандрувавши поглядом своїх велетенських очей, знайшла дірку на стегні й нахилилася наперед, щоб краще її роздивитися. При цьому ошатна копиця її каштанового волосся посунулася від лопаток до потилиці, оголивши коротку, білу, гладку шию; і одночасно він відчув запах, тяжкий, напудрений і п'янкий, так що Йонатан мимоволі закинув голову назад і спрямував погляд від шиї геть у глиб супермаркету; на якусь мить він осягнув зором приміщення повністю, зі всіма його полицями й холодильниками, вітринами із сиром та ковбасою, столами спецпропозицій, пірамідами пляшок та купами овочів і зі всіма клієнтами, що снували в міжряддях, штовхаючи поперед себе візочки для покупок і тягнучи за собою малолітніх дітей, з обслуговуючим персоналом, завідуючими складами, касирами – рухливий гамірливий натовп людей, на краю якого, у всіх на виду, стояв

він, Йонатан, зі своїми розірваними штанами… Раптом у нього в голові промайнула думка, що там, у натовпі, можуть знаходитися, наприклад, месьє Вільман, мадам Рок або навіть месьє Рьодель і спостерігати його, Йонатана, під час того, як якась занедбана пані з каштановим волоссям привселюдно обстежує його тіло в такому прикрому місці. До того ж йому стало трохи млосно, коли він, о Боже, відчув на своєму стегні один із схожих на сардельки пальців мадам Топель, яким вона піднімала й притуляла надірваний клаптик тканини…

Та ось мадам випірнула з рівня стегон на поверхню, відкинулася на спинку стільця, а безпосередній приплив її парфумів припинився, так що Йонатан зміг нахилити голову й відвести погляд від бентежливої далечіні приміщення та спрямувати його на довірливу близькість великих вигнутих лінз мадам Топель.

– Ну то як? – запитав він і повторив: – Ну то як? – У його голосі чувся напружений переляк, немовби пацієнт стояв перед своїм лікарем в очікуванні нещадного діагнозу.

– Нема проблем, – сказала мадам Топель. – Треба лишень щось підкласти. І, звичайно, буде помітний невеличкий шов. Інакше не вийде.

– О, це не страшно, – заспокоїв її Йонатан, – невеличкий шов не має жодного значення, хто туди заглядатиме? – Він поглянув на годинник, була чотирнадцята година чотирнадцять хвилин. – Отже, ви можете це зробити? Ви можете мені допомогти, мадам?

– Так, звичайно, – промовила мадам Топель, поправляючи свої окуляри, які трохи з'їхали під час оглядин дірки.

– О, дякую вам, мадам, – сказав Йонатан, – я дуже вам дякую. Ви рятуєте мене в дуже скрутному становищі. Але в мене є ще одне прохання: чи не могли б ви… чи не були б ви такі люб'язні – я страшенно кваплюся, у мене лише кілька… – він знову поглянув на годинник, – …у

мене тільки десять хвилин часу. Ви не могли б зробити це зараз? Я маю на увазі, ось у цю хвилину? Негайно?

Є питання, що заперечують себе самі, вже тому, що їх ставлять. І є прохання, уся марність яких стає очевидною, ще коли їх формулюють, дивлячись при цьому іншій людині у вічі. Йонатан дивився у спохмурнілі велетенські очі мадам Топель і розумів, що все марно, безперспективно і безнадійно. Він знав це вже раніше, ще коли ставив своє заплутане запитання, знав і фізично відчував, як упав рівень адреналіну в його крові, коли він поглянув на годинник: десять хвилин! У нього було відчуття, що падає він сам, ніби особа, яка стоїть на крихкій крижині, яка ось-ось розтане. Десять хвилин! Як може взагалі хто-небудь протягом десяти хвилин заштопати цю жахливу дірку? Цього не може бути, бо не може бути ніколи. Зрештою, цю дірку не залатаєш на стегні. Треба щось підкладати, а це означає – зняти штани. Але де взяти одночасно інші штани, тут, посеред продуктового відділу "Бон Марше"? Зняти свої штани й залишитися стояти в підштаниках?.. Нісенітниця. Повна нісенітниця.

– Негайно? – перепитала мадам Топель, і Йонатан, знаючи, що все марно, і безмежно відчуваючи свою поразку, кивнув.

Мадам Топель посміхнулася.

– Ось подивіться, пане: усе, що ви тут бачите, – вона вказала на планку двометрової довжини, достоту завішану сукнями, жакетами, штанами, блузами, – все це я мушу зробити негайно. Я працюю по десять ґодин на день.

– Так, звичайно, – погодився Йонатан, – я все розумію, мадам, це було дурне запитання. Як ви вважаєте, скільки часу вам потрібно, щоб заштопати мою дірку?

Мадам Топель повернулася знову до своєї машинки, поправила тканину червоної спідниці й опустила лапку.

– Якщо ви принесете мені штани в понеділок, то вони будуть готові через три тижні.

– Через три тижні? – повторив Йонатан, мов п'яний.

– Так, – підтвердила мадам Топель, – через три тижні. Швидше неможливо.

Вона включила машинку, голка задзижчала, а Йонатанові в цю мить здалося, що він втрачає свідомість. Хоч він і бачив ще, як мадам Топель зовсім поруч сидить за швейною машинкою, бачив каштанову голову з перламутровими окулярами, бачив рухливі товсті пальці і голку, що неслася краєм червоної спідниці… бачив розмито на задньому тлі метушню супермаркету… але він раптом перестав бачити себе самого, тобто він не бачив себе частиною світу, який його оточував. Кілька секунд йому здавалося, ніби він стоїть десь далеко осторонь і спостерігає цей світ немов у перевернутий бінокль. У нього, так само як і вранці, запаморочилося в голові, він похитнувся. Зробивши крок убік, він розвернувся і попростував до виходу. Хода повернула його до тями, ефект бінокля зник. Але всередині все перевертало.

У відділі канцтоварів він купив липку стрічку. Нею й заклеїв розрив на штанах, щоб трикутний прапорець не теліпався як попало. Потому він повернувся на роботу.

* * *

Другу половину дня він провів у настрої жалю та люті. Він стояв перед банком, на найвищій сходинці, близенько біля колони, проте не спирався, щоб не потурати власній слабкості. Та він і не зміг би обпертися, бо для цього йому довелося б закласти руки за спину, що

зробити було неможливо, тому що ліва рука мала вільно звисати, щоб прикрити заклеєне місце на стегні. Замість цього, щоб стояти впевнено, йому довелося розставити ноги так, як це роблять дурнуваті хлопчиська, і він помітив, як через цю позу вигнувся його хребет, а шия, яку він звик носити вільно і прямо, провалилася між плечі, а разом з нею і голова з шапкою, і як зовсім автоматично під козирком утворився той шпигунський лиховісний погляд і той невдоволений вираз обличчя, який він так ненавидів у інших охоронців. Йому здавалося, що він перетворився на каліку, на карикатуру охоронця, на карикатуру себе самого. Він зневажав себе. Він ненавидів себе в ці хвилини. Він ладен був вилізти зі шкіри від лютої ненависті до самого себе, він насправді радий був би вилізти з власної шкіри, бо вона йому пекла й свербіла, а він навіть не міг почухатися об свій одяг, оскільки пітнів кожною порою і одяг прилип до нього, мов друга шкіра. А там, де він не прилип, де залишалося трішечки повітря між шкірою й одягом: під коліньми, під пахвами, у канавці на грудях – саме в цій канавці, де свербіло просто нестерпно, тому що піт стікав тут повними, лоскітливими краплинами, – саме тут він не хотів почухати, нізащо, він не дозволить собі ані найменшого полегшення, бо воно навряд чи змінить загальний стан його великої скрути, зате виявить її ще очевидніше й сміховинніше. Він зараз хотів страждати. Що більше він страждатиме, то краще. Страждання було йому зараз доречним, воно служило виправданням і розпалювало його ненависть і лють, а лють і ненависть розпалювали знову ж таки страждання, що спричиняло дедалі пекучіші припливи крові й вигонило на поверхню шкіри нові хвилі поту. Обличчя було мокрим геть-чисто, з підборіддя й волосся на потилиці скрапувала вода, а кашкет врізався в набрякле чоло. Але він нізащо у світі не зніме картуза, ні на мить. Він має міцно сидіти на його голові, наче покришка, пригвинчена до каструлі-скороварки, стискати його скроні залізним обручем, навіть якщо голова при цьому мала б луснути. Він нічого не бажав робити, щоб полегшити своє страждання. Він стояв так, зовсім нерухомо, кілька годин. Він лише зауважував, як його хребет ставав дедалі кривішим, як дедалі глибше провалювалися плечі, шия і голова, як його тулуб набирав дедалі пригніченішого, тваринного вигляду.

І нарешті – він не міг і не хотів протидіяти цьому: його накопичена ненависть до самого себе перетекла через край, залила очі, що дедалі похмуріше й сердитіше визирали з-під козирка, і вилилася звичайною ненавистю на зовнішній світ. Усе, що потрапляло до його поля зору, Йонатан покривав гидотною пеленою своєї ненависті; можна навіть сказати, що справжня картина світу вже не проникала в нього через очі, а траєкторія променів розвернулася у протилежному напрямку, так що очі слугували воротами назовні, щоб обпльовувати світ внутрішніми викривленими зображеннями: ось кельнери по інший бік вулиці, на тротуарі перед кав'ярнею, нічого не варті, молоді, дурні кельнери, що тиняються без діла поміж столів та стільців, нахаби, базікають один з одним, зубоскалять, посміхаються, заважаючи перехожим, присвистують дівчатам услід, індики, й нічого не роблять, окрім як прогарчать час від часу замовлення до прилавка: "Одну каву! Одне пиво! Один лимонад!", щоб потім нарешті примусити себе з удаваною поквапливістю винести замовлення, подаючи це все бундючними, псевдоартистичними, кельнерськими рухами: спіральним розмахом вивернути на стіл чашку, відкрити одним махом пляшку кока-коли, затиснуту між колін, виплюнути з рота касовий чек і потому засунути під попільничку, тоді як інша рука вже порається біля сусіднього столика, збираючи купу грошей. Астрономічні ціни: п'ять франків за еспресо, одинадцять франків за маленьке пиво, а крім того, ще п'ятнадцять відсотків націнки за мавпяче обслуговування плюс чайові; так-так, ці нероби й нахаби, вони ще й надіються на чайові! – інакше вони навіть "дякую" не процідять, не кажучи вже про "до побачення"; без чайових клієнт був для них порожнім місцем і, залишаючи ресторацію, бачив тільки пихаті спини та пихаті кельнерські дупи, над якими в поясах штанів стирчали вщерть понабивані грішми портмоне, бо вони, придуркуваті йолопи, вважали, що це козирно й недбало виставляти напоказ гаманці, мов жиром набиті курдюки, – о, він ладен був заколоти їх своїми поглядами, цих пихатих телепнів у легких, прохолодних сорочках з короткими рукавами! Як йому хотілося зараз побігти туди, витягнути їх за вуха з-під тінистого балдахіна й надавати ляпасів ліворуч-праворуч, ліворуч-праворуч, трах-бах, натягати за вуха й відлупцювати як слід…

Та не тільки їх! Ні, не лише цих шмаркачів кельнерів, так само варто було б віддубасити всю клієнтуру, дурнувату туристську наволоч, що порозвалювалася у кріслах у своїх літніх блузочках та солом'яних бриликах, поцмулюючи найдорожчі освіжаючі напої, у той час як інші люди працювали навстоячки. І водіїв. Ось цих тупих мавп у їхніх смердючих бляшанках, забруднювачів повітря, огидних гамірників, які цілими днями не знають, чим зайнятися, окрім як носитися вулицею де Севр туди-сюди. Хіба вже й так не досить смороду? Чи не досить шуму на цій вулиці, та й у цілому місті? Чи не досить того пекла, що випромінює небо? Чи ви маєте засмоктати вашими двигунами останні залишки придатного для дихання повітря, спалити його і виштовхнути разом з отрутою, сажею й розпеченим чадом у ніс пристойним громадянам? Ах ви ж поганці! Злочинці! Вас усіх варто винищити! Саме так! Висікти й знищити! Постріляти. Кожного окремо і всіх разом. О! Йому страшенно захотілося вийняти свій пістолет і вистрілити кудись, прямісінько в кав'ярню, прямісінько у вітрину, щоб усе забриніло й заскреготало, прямісінько в купу автомобілів, або в один з величезних будинків напроти, потворних, височенних, загрозливих будинків, або просто в повітря, угору, в небо, так, у розпечене небо, у страшенно важке, задушливе, сизо-блакитне небо, щоб воно луснуло, щоб свинцево-тяжка капсула від пострілу розірвалася й обвалилася, розтрощила все на світі й поховала під собою все, геть усе, весь цей задрипаний, остогидлий, гомінкий, смердючий світ. Такою універсальною, такою титанічною була ненависть Йонатана Ноеля у цей полудень, що він готовий був спалити дотла цілий світ через дірку в своїх штанах!

Але він не зробив нічого, слава Богу, він не зробив нічого. Він не став стріляти в небо, ані в кав'ярню напроти, ані в автомобілі, що проїжджали повз нього. Він продовжував стояти, пітнів і не рушив з місця. Тому що та сама сила, що збурила в ньому неймовірну ненависть, викидаючи її з його очей проти цілого світу, настільки його спаралізувала, що він не міг поворухнути жодним м'язом, не кажучи вже про те, щоб піднести руку до зброї або натиснути пальцем на курок; він навіть не міг хитнути головою, щоб струсити маленьку нікчемну

крапельку поту з кінчика носа. Ця сила перетворила його на камінь, на загрозливо-непритомне створіння сфінкса. Вона мала в собі щось від електричної напруги, яка магнетизує залізне осердя, тримаючи його в підвішеному стані, або щось від могутньої сили тиску у склепінні будівлі, яка приковує кожен окремий камінь до певного місця. Вона була умовною. Весь її потенціал полягав у "я хотів би, я міг би, я зробив би", і Йонатан, який про себе формулював найжахливіші умовні погрози й прокляття, одночасно розумів, що він їх ніколи не зможе здійснити. Він був не тією людиною. Він не був божевільним, який від душевної скрути, від помутніння розуму чи від раптової ненависті скоїв би злочин; і не тому, що такий злочин здавався б йому неприпустимим з моральної точки зору, а просто тому, що він взагалі нездатний був на фізичне чи словесне насилля. Він не був злочинцем. Він був страдником.

Близько п'ятої години пополудні він перебував у такому безнадійному стані, що, здавалося, вже ніколи не зможе залишити місце перед колоною на третій сходинці до банку і муситиме тут померти. У нього було відчуття, що він постарів років на двадцять і на двадцять сантиметрів поменшав, розтав чи виснажився від довготривалого сонячного пекла іззовні та пекельної люті, що нуртувала всередині; так, він був саме виснаженим, бо навіть не відчував вологи поту, виснаженим і спустошеним, спаленим і розваленим, як той кам'яний сфінкс через п'ять тисяч років; ще трохи, і він висохне й згорить дотла, зморщиться і висохне, стане порохом чи попелом і залишиться лежати тут, де він поки що ледве тримається на ногах, як нікчемна купка сміття, доки його звідти не зідме вітер, не змете прибиральниця або не змиє дощ. Так, саме так він скінчить: не як поважний старий пан, що спокійно проїдає свою пенсію, дома у власному ліжку, у власних чотирьох стінах, а ось тут, біля воріт банку, як маленька купка сміття! І йому хотілося, щоб ця мить уже настала; щоб процес занепаду пришвидшився й досягнув кінця. Йому хотілося знепритомніти, впасти на коліна, зламатися. Він з усієї сили напружився, щоб утратити свідомість і зламатися. Дитиною він умів робити щось подібне. Він міг плакати завжди, коли хотів; він умів затримувати дихання настільки, щоб знепритомніти або змушувати серце пропускати удар. Зараз він

взагалі нічого не вмів. Він був зовсім непідвладний сам собі. Він буквально не міг зігнути колін, щоб присісти. Він міг лише стояти, приймаючи все, що випало на його долю.

Раптом він почув тихе гудіння лімузина пана Рьоделя. Не сигнал, а тільки те тихе, мелодійне гудіння, яке виникало, коли авто з щойно запущеним двигуном рухалося від задвірка в напрямку воріт. І щойно цей шумок проник у його вуха й проляскав електричним ударом через усі нерви його тіла, Йонатан відчув, як щось тріснуло в суглобах і як повернувся хребет. І він відчув, як права нога мимоволі потяглася до лівої, ліва нога розвернулася на підборі, праве коліно зігнулося для кроку, а потім ліве, і знову праве… і як він переставляв ногу за ногою, як він насправді пішов, навіть побіг, проскочив три сходинки, поспішаючи пружинистим кроком уздовж муру до воріт, підняв ґрати, став у позу, піднісши праву руку до козирка, і пропустив лімузин. Усе це він проробив абсолютно автоматично, поза власною волею, а його свідомість була задіяна рівно настільки, щоб реєструвати рухи й маніпулювання. Єдиний первинний внесок, який Йонатан зробив до цієї події, полягав у тому, що він послав услід лімузинові пана Рьоделя, котрий поволі віддалявся, гіркий і сердитий погляд та купу німих прокльонів.

Але потім, коли він знову повернувся на своє місце, у ньому згас і вогонь гніву, цей останній, його власний імпульс. І доки він механічно долав три сходинки, мізерні краплини ненависті випарувалися остаточно, а коли дістався підвищення, в його очах не залишилося жодного сліду гніву чи злості, він просто дивився на вулицю якимось пригніченим поглядом. У нього було таке відчуття, ніби ці очі – вже зовсім не його власні, ніби він сидить за своїми очима й дивиться крізь них, мов крізь мертві круглі вікна; так, йому здавалося, начебто все оце тіло на ньому вже не його й начебто він, Йонатан, – чи принаймні те, що від нього залишилося, – був лише мізерним, зморщеним гномом у величезній будівлі чужого тулуба, безпомічний карлик, що потрапив у полон надто великого, надто складного людського механізму, опанувати який і керувати яким він більше не міг за власною волею і

управління яким, якщо взагалі воно було можливим, здійснювалося саме собою або якимись іншими силами. У цю мить він тихо стояв перед колоною – далебі не по-сфінксівськи самозаглиблено, а як відставлена чи повішена маріонетка – і простояв там ще останні десять хвилин робочого часу, доки рівно о сімнадцятій тридцять месьє Вільман на хвильку не з'явився біля зовнішніх скляних бронедверей, щоб прокричати: "Ми закриваємося!". Тоді маріонетково-людський механізм Йонатан Ноель хвацько завівся, увійшов до банку, став за пульт управління пристроєм електроблокування, увімкнув його й натиснув попеременно на обидві кнопки для внутрішніх та зовнішніх бронедверей, щоб випустити працівників; потім заблокував разом з мадам Рок вогнетривкі двері до сейфової зали, яка перед тим була зачинена мадам Рок разом з месьє Вільманом, увімкнув разом з месьє Вільманом сигнальний пристрій, знову відключив електроблокування дверей, разом з мадам Рок та месьє Вільманом залишив приміщення банку і, після того як месьє Вільман заблокував внутрішні, а мадам Рок зовнішні скляні бронедвері, замкнув належним чином ґратчасті віконниці. Потому він зобразив легкий дерев'яний уклін перед мадам Рок та месьє Вільманом, відкривши рота, побажав обом гарного вечора та чудового вікенду, зі свого боку з вдячністю прийняв найкращі побажання на вихідні від месьє Вільмана та "до понеділка!" від мадам Рок і, поважно зачекавши, доки обоє віддалилися на кілька кроків, долучився до потоку перехожих, щоб той поніс його у протилежному напрямку.

* * *

Хода надихає. У ході полягає цілюща сила. Регулярне переставляння ніг при одночасному ритмічному розмахуванні руками, наростання частоти дихання, легка стимуляція пульсу, діяльність очей та вух, необхідна для визначення напрямку та збереження рівноваги, відчуття шкірою потоків повітря – усі ці дії неперебoрно зганяють докупи дух і тіло, змушуючи душу рости й розгортатися, навіть якщо вона така охляла й понівечена.

Те саме відчув і роздвоєний Йонатан, що стирчав у занадто великій ляльці власного тулуба. Поволі, крок за кроком, він виростав до розмірів тулуба, заповнюючи його зсередини, помітно опановуючи ним, доки нарешті не утворив з ним одне ціле. Це сталося десь на розі вулиці дю Бак. Він перейшов вулицю дю Бак (Йонатан-маріонетка тут автоматично повернув би праворуч, щоб звичною стежкою потрапити на вулицю де ля Плянш) і, залишаючи ліворуч вулицю Сан-Пласід, на якій знаходився його готель, пішов далі прямо до вулиці дель Абб Грегоар і нею вгору до вулиці де Вожирар, а звідти до Люксембурзького саду. Зайшовши до парку, він намотав три кола на зовнішній, найдовшій дорозі, там, де тренуються бігуни, під деревами, уздовж огорожі; потім повернув на південь і попрямував угору до бульвару дю Монпарнас і далі до монпарнаського кладовища, обійшов його один раз, другий, подався далі на захід у п'ятнадцятий округ, пройшов увесь п'ятнадцятий аж до Сени й уздовж Сени на північний схід у сьомий і далі – до шостого округу, все далі й далі – ось такий літній вечір не має кінця, – й знову до Люксембурзького саду; і щойно він туди дочалапав, як парк закрився. Перед величезною брамою, ліворуч від будівлі Сенату, він зупинився. Могла бути вже дев'ята година вечора, але й досі було видно, як удень. І лише ніжне золотисте забарвлення світла та фіолетові обриси тіней натякали на наближення ночі. Автомобільний рух на вулиці де Вожирар став спокійнішим, майже спорадичним. Натовпи людей розбіглися. Декілька групок біля виходу з парку та на розі вулиці швидко танули, зникаючи окремими постатями в численних провулках навколо Одеону та церкви Св. Сульпіція. Йшли на аперитив, йшли до ресторації, йшли додому. Повітря було м'яке й трохи пахло квітами. Стало тихо. Париж вечеряв.

Раптом він відчув, як стомився. Ноги, спина, плечі боліли від кількагодинної ходи, ноги в черевиках пекли вогнем. І йому захотілося їсти, так сильно, що засудомило у шлунку. Він би з'їв суп, салат зі свіжим білим хлібом і шматочок м'яса. Він знав один ресторан неподалік, на вулиці де Канетт, де все це було як меню за двадцять сім франків п'ятдесят, включно з обслуговуванням. Але він не міг піти туди в такому стані, спітнілий і смердючий, та ще й з розірваними штанами.

Він зібрався йти до готелю. По дорозі туди, на вулиці д'Асас, знаходилася туніська крамниця. Вона була ще відчинена. Він купив баночку сардин в олії, маленьку грудочку бринзи, грушу, пляшку червоного вина й лаваш.

* * *

Номер готелю був ще меншим, ніж кімната на вулиці де ля Плянш; з одного боку трохи ширша за двері, через які до неї заходиш, і максимум три метри завдовжки. Стіни стояли, правда, не під прямим кутом одна до одної, а, якщо дивитися від дверей, розходилися навкіс, збільшуючи приміщення десь до двометрової ширини, щоб потім раптово знову податися назустріч одна одній та об'єднатися з фронтального боку у формі тригранної ніші. Тобто кімната мала форму труни, та й була вона не надто просторішою за труну. Біля однієї поздовжньої стіни стояло ліжко, біля іншої – був прикріплений умивальник з раковиною та відкидним біде, в ніші стояв стілець. Праворуч, над умивальником, майже під самісінькою стелею, було врізане віконце, що скидалося більше на кватирку, яка виходила на приямок і відчинялася та зачинялася з допомогою двох шнурків. Слабкий, вологий і теплий потік повітря потрапляв крізь цю кватирку до труни, заносячи з собою кілька дуже приглушених шумів із зовнішнього світу: дзенькіт тарілок, шум води в унітазі, іспанські та португальські уривки слів, трішки сміху, комизування дитини й часом, зовсім здалеку, сигнал авта.

* * *

Сидячи в майці та підштаниках на краю ліжка, Йонатан їв. Замість столу він підставив собі стілець, поставив на нього валізу та ще й постелив на ній торбинку для закупів. Кишеньковим ножиком він розрізав сардинки, натикав одну половинку, намащував її на скибочку хліба й відправляв шматочок до рота. При пережовуванні ніжне, просякнуте олією м'ясо риби змішувалося з прісним лавашем у масу з витонченим смаком. "Можливо, бракує кілька краплин лимонного соку", – думалося йому, але це було вже майже фривольним гурманством, бо

коли він після кожного шматочка відпивав з пляшки ковток червоного вина, пропускаючи через язик і поміж зубів, то металевий присмак риби змішувався з живим кислуватим ароматом вина так переконливо, що Йонатанові здавалося, що він ніколи в житті не пробував смачнішої їжі, ніж у цю мить. У баночці поміщалося чотири сардини, вісім маленьких шматочків, повільно пережованих з хлібом, плюс вісім ковтків вина. Він їв дуже повільно. Якось він читав у журналі, що при поквапливому споживанні їжа, особливо коли ти дуже голодний, погано засвоюється, спричиняє проблеми травлення і навіть нудоту з блювотою. Він їв повільно ще й тому, що думав, ніби ця трапеза в нього остання.

З'ївши сардини й вимочивши залишки олії хлібом, він перейшов до бринзи та груші. Груша була такою соковитою, що вислизала з рук під час чищення, а бринза – такою тугою, що прилипала до леза ножа, і раптом у роті йому стало так кисло-гірко й сухо, що зсудомило ясна. Але потім груша, шматочок солодкої, соковитої груші, – і все знову попливло, змішалося, відстало від піднебіння й зубів, зісковзнуло на язик і далі донизу… і ще шматочок сиру, легкий переляк, і знову примирлива груша на додачу, сир і груша – це було так смачно, що він позішкрябував залишки сиру з обгортки і з'їв осердя груші, яке перед тим вирізав.

Якусь мить він продовжував замріяно сидіти, облизуючи зуби, перш ніж доїв решткы хліба й допив вино. Потім прибрав порожню бляшанку, лушпайки, обгортку з-під сиру, загорнув усе це разом з крихтами в целофанову торбинку, поставив сміття й порожню пляшку в куток за дверима, взяв зі стільця валізу, поставив стілець на місце в нішу, вимив руки й пішов спати. Вовняну ковдру він скрутив у ногах і вкрився тільки простирадлом. Тоді погасив світло. Було темно, хоч око виколи. Навіть згори, де знаходилася кватирка, до кімнати не проникав жодний промінь світла; тільки слабкий, чадний потік повітря та ще якісь звуки зовсім здалеку. Було страшенно душно. "Завтра я накладу на себе руки", – сказав він, після чого заснув.

* * *

Уночі була гроза. Це була одна з тих бур, які розряджаються не одразу цілою серією ударів блискавки та грому, а поступово, не поспішаючи, довго тримаючи свою силу. Протягом двох годин у небі нерішуче погримувало, злегка поблискувало, тихенько бубоніло, снувало з одного кінця міста до іншого, ніби не знало, де йому скупчитися, розтягувалося, росло й розросталося, доки нарешті нап'яло тонке свинцеве простирадло над цілим містом; продовжуючи чекати, заряджалося у зволіканні ще більшою напругою, та все ще не починалося… Під простирадлом не було жодного поруху. Ані найменшого подиху повітря в задушливій атмосфері, не рухався жодний листочок, жодна порошинка. Місто, здавалося, заціпеніло, воно тремтіло від заціпеніння, якщо так можна сказати; воно тремтіло в невимовній напрузі, ніби саме було грозою й збиралося луснути проти неба.

Та ось нарешті, десь під ранок, коли вже почало трохи світати, вдарило, один-єдиний раз, але так потужно, наче вибухнуло ціле місто. Йонатан підскочив у ліжку. Він не встиг усвідомити удару, не кажучи вже про те, щоб зрозуміти, що це грім; усе було значно гірше: у мить пробудження удар наповнив усі його члени чистісіньким жахом, жахом, причини якого він не знав, смертельним жахом. Єдине, що він почув, це відгомін грому, багатоголосе відлуння й гуркотіння грому. Вчувалося, ніби знадвору валяться додолу будинки, наче книжкові полиці, і перше, що він подумав, було: сталося, ось він, кінець. Він мав на увазі не тільки свій власний кінець, а кінець світу, всесвітню катастрофу, землетрус, атомну бомбу або те й інше, у всякому разі – абсолютний кінець.

Але раптом усе стихло. Не чути було жодного гуркоту, падіння, тріску, нічогісінько, і жодного відлуння. І ця раптова тиша, що продовжувала тривати, була ще жахливішою за вирування кінця світу. Бо Йонатанові здавалося, ніби, незважаючи на те, що він досі живий, крім нього не було більше нічого – жодного візаві, ані верху чи низу, ані зовнішнього, ані іншого, на що б він міг зорієнтуватися. Всі відчуття, зір, слух, почуття рівноваги – усе, що могло б підказати йому, хто він і де, – зникли в цілковитій порожнечі темряви та тиші. Він відчував лише несамовитий стукіт свого серця та тремтіння власного тіла. Він знав

тільки те, що знаходиться в ліжку, але поняття не мав, що це за ліжко й де воно стоїть – якщо воно взагалі стояло, а не летіло кудись у безодню, бо здавалося, що воно хитається, тому він міцно вхопився обома руками за матрац, щоб не перекинутися, щоб не втратити це єдине щось, що він тримав у руках. Він шукав очима опори в темряві, вухами – опори в тиші; нічого не чув, нічого не бачив, зовсім нічого; у шлунку крутило, йому відригувалося жахливим присмаком сардин. "Хоч би не знудило, – подумав він, – хоч би не виблювати, хоч би не вивернути зараз ще й себе самого!"… Та ось, після якоїсь невимовно жахливої вічності, він все-таки щось помітив, а саме слабенький проблиск праворуч зверху, трішечки світла. І він втупився в нього, вчепився за нього очима, за маленьку, квадратну плямку світла, за отвір, кордон між тут і там, за таке собі вікно в кімнаті… але в якій кімнаті? Та це ж не його кімната! Це нізащо в світі не твоя кімната! У твоїй кімнаті вікно знаходиться в ногах ліжка, а не так високо на стелі. Це… це так само не кімната в хаті дядька, це дитяча кімната у будинку батьків у Шарентоні – ні, не дитяча, це погріб, так, погріб, ти в погребі в батьківській хаті, ти ще дитина, тобі тільки наснилося, що ти дорослий, гидкий старий охоронець у Парижі, але ти дітвак і сидиш у погребі батьківської хати, надворі – війна, а ти тут у полоні, контужений і забутий. Чому вони не приходять? Чому не врятують мене? Чому так моторошно тихо? Де поділися всі люди? Господи, де решта людей? Я ж не можу жити без інших людей!

Він збирався закричати. Він хотів викрикнути в тишу одне-єдине речення, що він не може жити без інших людей, настільки великим було його страждання, настільки розпачливим був страх самотності старої дитини Йонатана Ноеля. Але саме в ту мить, коли він мав закричати, він отримав відповідь, почувши якісь звуки.

Звідкілясь долинав стукіт. Зовсім тихенький. І знову стукіт. І ще, третій і четвертий раз, десь згори. Потім постукування перейшло в регулярне, ніжне торохтіння, завирувало дужче й дужче, і зрештою це вже був не стукіт, а потужний, насичений шум, то ж до Йонатана дійшло, що це – шум дощу.

І тоді все стало на місце; Йонатан розпізнав у світлій квадратній плямі отвір вікна, а в сутінках роздивився обриси готельної кімнати, рукомийник, стілець, валізу, стіни.

Він випустив зі стиснутих кулаків матрац, підсунув ноги до грудей і обхопив їх руками. Ось так скоцюрбившись, він продовжував сидіти, довго, може з півгодини, і слухав шум дощу.

Потім він встав і одягнувся. Світло йому не знадобилося, він зорієнтувався в сутінках. Взявши валізу, пальто й парасольку, вийшов з кімнати. Тихенько спустився сходами. Нічний портьє спав унизу за столом реєстрації. Йонатан пройшов повз нього навшпиньки і, щоб його не розбудити, лише коротко натиснув на кнопку автоматичного замка. Після тихенького клацання двері відчинилися. Він вийшов на свободу.

* * *

Надворі його огорнув прохолодний сизий світанок. Дощ уже не йшов. Тільки подекуди скапувало з дахів та стікало з віконниць, а на тротуарах стояли калюжі. Йонатан подався вниз до вулиці де Севр. Ніде не було видно ані людей, ані автівок. Будинки стояли собі тихо й скромно, у майже зворушливій цноті – так, ніби дощ змив із них усю пихатість, чванливість і ворожість. З іншого боку вулиці, перед продуктовим відділом "Бон Марше", повз вітрини промайнула кицька, зникнувши під прибраними овочевими ятками. Праворуч, біля скверу Бусіко, порипували від вологи дерева. Почали співати дрозди, їх спів відлунював від фасадів будівель, лише збільшуючи тишу, що панувала над містом.

Перейшовши вулицю де Севр, Йонатан повернув на вулицю дю Бак, щоб іти додому. З кожним кроком його мокрі підошви гучніше хляпали об мокрий асфальт. Це те саме, що йти босим, подумав він, маючи на увазі швидше шум, ніж ковзке відчуття вологи в черевиках та шкарпетках. У нього з'явилося величезне бажання скинути і шкарпетки,

й черевики та йти далі босим, але він не зробив цього тільки з лінощів, а не тому, що це могло видатися йому непристойним. Але він старанно чалапав по калюжах, він ішов зигзагами від калюжі до калюжі, навіть перейшов на інший бік вулиці, бо побачив там на тротуарі особливо красиву й широку калюжу, й прочалапав по ній пласкими, мокрими підошвами, так що тільки бризки розліталися то на вітрину, то на припаркований автомобіль та на його власні холоші. Це було неперевершено, він насолоджувався цією дитячою шкодою, як величезною, знову здобутою свободою. Таким окриленим і щасливим він прибув на вулицю де ля Плянш, пройшов до будинку, промайнув повз закриту швейцарську мадам Рокар, пересік задвірок та піднявся вузькими сходами службового під'їзду.

І тільки вгорі, перед сьомим поверхом, його охопив страх перед кінцем дороги: там, нагорі, чекає страшна тварина – голуб. Він, напевно, сидить у кінці коридору з червоними, пазуристими лапами, оточений лайном та пухом, сидить і чекає; цей голуб, зі своїм жахливим червоним оком, злетить, тріпочучи крильми, і зачепить ними його, Йонатана, бо в кінці коридору неможливо буде від нього вивернутися…

Він поставив валізу й зупинився, хоч залишалося всього п'ять сходинок. Він не збирався повертатися. Він хотів лише хвильку перепочити, перевести подих, заспокоїти серцебиття, перш ніж здолати останній шматок дороги.

Він озирнувся. Його погляд помандрував овальними звивистими поручнями у глибину сходової клітки, і на кожному поверсі він побачив промені світла, що падали збоку. Ранкове світло втратило свою блакить, ставши жовтішим і, як йому здалося, теплішим. З помешкання господарів він почув перші звуки ранкового пробудження: дзенькіт чашок, приглушений удар дверцят холодильника, тиху музику з радіоприймача. І тоді він раптом відчув знайомий аромат, аромат кави мадам Лассаль; і коли він вдихнув його кілька разів, йому здалося, що він смакує ту каву. Взявши валізу, він пішов далі. Страх залишив його.

Зайшовши до коридору, він одразу помітив дві речі: зачинене вікно та ганчірку, що сохла над раковиною біля вбиральні. Погляд не міг сягнути кінця коридору, бо сліпучий стовп світла з вікна перетинав прохід. Він ішов далі, певною мірою безстрашно; пройшов крізь світло, ступив у затінок з іншого боку. Коридор був зовсім порожній. Голуб зник. Плями на підлозі були витерті. Жодна пір'їнка, жодна пушинка не тремтіла більше на червоних кахлях.

Примітки

1

гарна кімната (франц.).